ו'ג'א יומק לאות רשדה - לימודים במעלת תפלת מנחה

מעה ולא מסספל מהם כמים וכי מהם ולא מסספל מהם בשבת מתפלל. שרבים פחים. דמיהו. אל מלוף אמה ומבריכ כרלמשנה הכי. כאבר כרבי יהודה הכי מה לבד ר"ש מתפלל מוך בלילה דלמה יתפלל מוך מהם ולא מהכי ר"ש מהם ולא מהכי כל מהם ולא מהכי ר"ש מהם ולא מהכי כל מהם ולא מהכי ר"ש מהם ולא מהכי כל

מְחַזְּרִים אַחַר מְזוֹנוֹתֵיהֶם וַאֲנִי אֵשֵׁב בָּטֵל לְהִתְפַּרְנֵס בְּטֹרַח אֲחֵרִים, וַהֲלֹא בְּיָדַיִם וְרַגְלַיִם בְּרָאנִי בּוֹרֵא עוֹלָם יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה כַּאֲשֶׁר בָּרָא לַחֲבֵרַי, וְלָמָּה לֹא אֲבַקֵּשׁ לִי מָנוֹחַ אֲשֶׁר יֵיטַב לִי וְאֶעֱשֶׂה רְצוֹן בּוֹרְאִי יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה וְאֶתְפַּרְנֵס מִמַּעֲשֵׂי יָדַי וּמִיגִיעַ כַּפַּי.

וְאִם אָמַר יֹאמַר בִּטְעָנוֹת וְתוֹאֲנוֹת אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מְלָאכָה וַאֲבַטֵּל לִמּוּדִי וַעֲבוֹדָתִי, וּמָתַי אֶעֱשֶׂה גַּם אָנֹכִי לְבֵיתִי לְהַשְׁלִים נַפְשִׁי, וְהַתּוֹרָה אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּה, וְהַיּוֹם קָצָר וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה, הַמַּעֲנֶה חָזָקָה לִכְאוֹרָה, אֲבָל כְּשֶׁתְּעַיֵּן בָּהּ בְּדִקּוּת הַשֵּׂכֶל הֵנָּה נִשְׁבְּרָה, וְאֵינָהּ טַעֲנָה מַסְפֶּקֶת, מִפְּנֵי שֶׁזֶּה וָזֶה מִצְוּוֵי הַמֶּלֶךְ מַלְכוֹ שֶׁל עוֹלָם יִתְבָּרֵךְ, הוּא צִוָּה עַל לִמּוּד הַתּוֹרָה וְהוּא צִוָּה עַל הַמְּלָאכָה, לָמָּה נְבַטֵּל צִוּוּי זֶה מִפְּנֵי זֶה וּשְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים וְקַיָּמִים, וְאִי אֶפְשָׁר לְזֶה בְּלֹא זֶה. אֲבָל הָעִנְיָן הוּא שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה מְלַאכְתּוֹ קֶבַע וְתוֹרָתוֹ עֲרַאי חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא הַמְּלָאכָה תִּהְיֶה אֲרַעִי כְּדֵי לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִדֵּי יוֹם בְּיוֹם וְאֵין לְבַקֵּשׁ אַחַר הַמּוֹתָר וְהָיָה ה׳ מִבְטָחוֹ כִּי הוּא הַמֵּכִין טָרֶף וּמָזוֹן לִבְרִיּוֹתָיו. וּמִכָּל מָקוֹם אֲנִי אוֹמֵר, שֶׁאִם אֵינוֹ מִדַּעְתּוֹ לְהִתְפַּרְנֵס מֵאֲחֵרִים וּלְהַטְרִיחַ לַבְּרִיּוֹת, אֶלָּא שֶׁאֲחֵרִים אוֹמְרִים לוֹ: אֵין רְצוֹנֵנוּ שֶׁתִּתְבַּטֵּל מִלִּמּוּדְךָ וַאֲפִלּוּ רֶגַע אֶחָד, וּלְמַד תּוֹרָה וְכָל מַחְסוֹרְךָ עָלֵינוּ, כְּעִנְיָן זֶה נִרְאֶה לִי שֶׁמֻּתָּר לְהַטְרִיחַ, וְאַדְרַבָּא אִם אֵינוֹ גּוֹמֵר כַּוָּנָתָם חַטָּא בָּא עַל יָדוֹ כִּי הָיָה יָכוֹל לִזְכּוֹת עַצְמוֹ וְלַאֲחֵרִים וְאֵינוֹ רוֹצֶה.

וְכֵן מָצִינוּ יִשָּׂשכָר עִם זְבוּלוּן וְכַמָּה כַּיּוֹצֵא בָּהֶן בַּגְּמָרָא יח), וְרָאוּי לוֹ לְאִישׁ כָּזֶה לְהִתְחַזֵּק בְּלִמּוּדוֹ כִּי מִן הַשָּׁמַיִם סִיְּעוּהוּ וְשָׁלְחוּ אֶת מְזוֹנוֹ וְטָרְפוּ לְתוֹךְ שְׁנָיו וְאֵין לִבְעֹט בְּטוּבָה הַבָּא לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם, וְכֵן "מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחְמָהּ", וְעַל זֶה סוֹמְכִים הַחֲכָמִים וְהַתַּלְמִידִים הַמְקַבְּלִים הַסְפָּקָה וְלוֹמְדִים, שֶׁמֶּרְצוֹנָם הַטּוֹב נוֹתְנִים לָהֶם וּמְזַכִּים אוֹתָם.

וּכְשֶׁעוֹשֶׂה מְלַאכְתּוֹ אוֹ מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ, יִהְיֶה בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה, וְיֹאמַר עַל לָאוֹ — לָאוֹ, וְעַל הֵן — הֵן, וְלֹא יַחְשֹׁב כִּי בָּזֶה יָבֹא לוֹ הֶפְסֵד וְלֹא יַרְוִיחַ דָּבָר. חָלִילָה לְמַאֲמִין בָּךְ, כִּי אֵין בָּזֶה הֶפְסֵד, אַדְרַבָּא לֹא יִמְצָא לוֹ מְנוֹחַ וּמַרְגּוֹעַ בְּשֶׁקֶר וּבְתַחְבּוּלוֹת, כִּי אֵין הָעֹשֶׁר וְהַנְּכָסִים מִכֹּחַ הַחֲרִיצוּת וְהִשְׁתַּדְּלוּת כִּי רַבִּים עָשׂוּ וְלֹא הוֹעִילוּ, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁאָנוּ רוֹאִין כַּמָּה אֲנָשִׁים שֶׁמַּצְלִיחִין סוֹפָהּ לְהִתְבַּטֵּל וְלֹא תִּתְקַיֵּם אוֹתוֹ עֹשֶׁר מֵאָב לְבָנוֹ, אֲבָל מִי שֶׁנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה, אוֹתוֹ מְעַט שֶׁמְּזַמְּנִין לְיָדוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְבָּרֵךְ מֵאֵלָיו וּמִתְקַיֵּם וְלֹא יִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת, כִּי אֵין הָעֹשֶׁר וְהַנְּכָסִים אֶלָּא לְמִי שֶׁהֶעֱשִׁיר שֶׁלּוֹ וְהוּא ה׳ יִתְבָּרֵךְ, כִּדְכְתִיב (חגי ב׳ ח׳): לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב אֲמַר ה׳ צְבָאוֹת. וְאָמַר "לִי" "לִי" ב׳ פְּעָמִים, רָמַז לְשֹׁנֵי עִנְיָנִים, הָעֲנִיּוּת וְהַדַּלּוּת, כִּי יֵשׁ אָדָם שֶׁאֵינוֹ מַשִּׂיג בְּיָדוֹ דִּינָר זָהָב אֶלָּא בְּטֹרַח גָּדוֹל וְכֵלֵי הַאי וָאוֹלֵי, וְיֵשׁ אָדָם שֶׁהַזָּהָב אֵינוֹ נֶחְשָׁב לוֹ לְמָאוּמָה, וְהַכֹּל הוּא מֵאִתּוֹ יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה לְמָאן דְּהוּא צָבֵי הוּא יָרִים, וּלְמָאן דְּהוּא צָבֵי הוּא מַשְׁפִּיל, וְהַכֹּל בְּמֹאזְנֵי צֶדֶק וּבְמִשְׁקַל שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ, כַּאֲשֶׁר יָרוּעַ לִפְנֵי תְּמִים דֵּעִים, וּבְהִיוֹת הָאָדָם נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה וְדִבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת וְדָבָר אֵין לוֹ עִם אָדָם וְאֵין מִתְרַעֲמִים מִמֶּנּוּ מִשּׁוּם דָּבָר כִּי כָּל דְּרָכָיו צֶדֶק וֶאֱמֶת, אוֹתָהּ הַמְּלָאכָה שֶׁעוֹשֶׂה יִהְיֶה לוֹ לַעֲטָרָה עַל רֹאשׁוֹ, וְאַשְׁרָיו וְאַשְׁרֵי יוֹלַדְתּוֹ, דְּכֵיוָן דְּרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ וּמִתְקַדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם בְּמַעֲשָׂיו וַדַּאי דְּרוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ

וְנִמְצָא כִּי מְלַאכְתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ תֻּחְשַׁב לְצַדָּקָה וְיִמְצָא חֵן בְּעֵינֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה וַהֲרֵי נֶחְשָׁב לוֹ כְּעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוָה, אֲבָל אִם בְּתַחְבּוּלוֹת יַחְשֹׁב הָאָדָם לֶאֱסֹף וְלִכְנֹס הוֹן וְלֹא יָחוּשׁ אִם יִהְיֶה בְּגֵזֶל אוֹ בִּגְנֵבָה אוֹ בְּעֹשֶׁק שְׂכַר שָׂכִיר, מִלְּבַד שֶׁמְּחַלֵּל אֶת ה׳ הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא בְּקִלְקוּל מַעֲשָׂיו וּכְבוֹדוֹ בְּקָלוֹן הוּמַר וַהֲוֵי רַע לַשָּׁמַיִם וְרַע לַבְּרִיּוֹת, וַדַּאי לֹא יַצְלִיחַ בְּמַעֲשָׂיו וְסוֹף שֶׁיֵּלֵךְ הַכֹּל לָאַבְדוֹן וְלִמְהוּמָה וּשְׁמָמָה, כִּי בַּהֶבֶל בָּא וּבַהֶבֶל יֵלֵךְ וְהִנֵּה גַּם הוּא אַחֲרָיו. לָכֵן כָּל בַּעַל נֶפֶשׁ יָחוּס עַל נַפְשׁוֹ וְעַל מַעֲשֵׂה יָדָיו וְיִתְנַהֵג כַּדִּין וְכַשּׁוּרָה בְּכָל עִנְיָנָיו, וְלָמָּה יְאַבֵּד עַצְמוֹ לְדַעַת בְּטְעָנַת יֵצֶר הָרָע, אֵין טוֹב לָאָדָם כִּי אִם לְהִתְפַּרְנֵס בְּהֶכְרַחִי, וִיבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִמִּי שֶׁהֶעֱשִׁיר וְהַנְּכָסִים שֶׁלּוֹ שֶׁיַּזְמִין לוֹ פַּרְנָסָתוֹ בְּהֶתֵּר וְלֹא בְּאִסּוּר.

וְאַחַר שֶׁעָסַק בְּמָה שֶׁחָנְנוֹ ה׳ יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה לְמִחְיָתוֹ וּלְפַרְנָסַת בֵּיתוֹ, יַחֲזִיר לְקֶבַע זְמַן לְלִמּוּדוֹ, כִּי הוּא הָעִקָּר אֲשֶׁר כָּל הָעוֹלָמוֹת תְּלוּיִם בּוֹ וּמִתְקַיְּמִים עַל יָדוֹ וּשְׁאָר כָּל הַדְּבָרִים שֶׁבָּעוֹלָם טְפֵלִין לוֹ, וְאִם הוּא אָדָם חַלָּשׁ וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לִלְמֹד כָּרָאוּי אִם לֹא יִישַׁן מְעַט, יַטֶּה רֹאשׁוֹ וְיִישַׁן, וְלֹא יַאֲרִיךְ אֶלָּא יְקַצֵּר כְּדֵי שֶׁיְּנוּחַ רֹאשׁוֹ מְעַט לְחַזְּקוֹ לְלִמּוּד וּמִצָּרְכֵי הַלִּמּוּד הוּא וְאֵין רָאוּי לְבַטְּלוֹ, וְהַכֹּל לְפִי מַה שֶּׁהוּא אָדָם. וּכְבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: אָסוּר לִישֹׁן בַּיּוֹם יוֹתֵר מִשְּׁנַת הַסּוּס, וְכָל הַמַּרְבֶּה בִּשְׁנָה שְׁנָה טוֹרְדָתוֹ, וְלֹא יַעֲשֶׂה כַּוָּנָתוֹ, וּמַשְׁחִית נַפְשׁוֹ וְגוּפוֹ.

סֵדֶר תְּפִלַּת מִנְחָה

וְאִם טוֹב לוֹמַר "עָלֵינוּ" אַחַר תְּפִלַּת הַמִּנְחָה וּמִצְוָה לְהַקְדִּים וְלָבוֹא לְבֵית הַכְּנֶסֶת וּלְאַחַר לְצֵאת.

וּבְהַגִּיעַ זְמַן מִנְחָה יָקוּם בִּזְרִיזוּת מִמְּלַאכְתּוֹ אוֹ מֵעֵסֶק תּוֹרָתוֹ וְלֹא לְבַטֵּל אוֹתָהּ עַל שׁוּם דָּבָר בָּעוֹלָם, וְלֹא יֹאמַר "הָעוֹסֵק בְּמִצְוָה פָּטוּר מִן הַמִּצְוָה", וַהֲרֵי אֲנִי לוֹמֵד, לָמָּה אֲבַטֵּל לִמּוּדִי, אֵין זוֹ טַעֲנָה כְּלָל, דְּאֵין עֵסֶק תּוֹרָתֵנוּ קָרוּי עֵסֶק כָּרָאוּי, כִּי כַּמָּה יָמִים וְשָׁנִים אָנוּ מְבַטְּלִים קְרִיאָתֵנוּ וְלִמּוּד תּוֹרָתֵנוּ, כָּל שֶׁכֵּן וְקַל וָחֹמֶר עַל עִסְקֵי שָׁמַיִם, כִּי בְּגָלוּתֵנוּ אֵין לוֹ לַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֶלָּא ד׳ אַמּוֹת שֶׁל תְּפִלָּה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת וְהוּא בִּמְקוֹם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְהַתְּפִלּוֹת בִּמְקוֹם הַקָּרְבָּנוֹת, וּכְמוֹ שֶׁהָיָה לוֹ יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ רֵיחַ הָעוֹלֶה מִן הַקָּרְבָּן, כָּךְ הוּא לוֹ הֶבֶל הַיּוֹצֵא מִפִּי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּתְפִלּוֹתֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל (שמות רבה פכ״א ד׳) מִתְקַבְּצִים כָּל הַתְּפִלּוֹת וְנַעֲשׂוֹת עֲטָרָה לְרֹאשׁ צַדִּיק, וְכַבְיָכוֹל הוּא שָׂמֵחַ בָּהֶן הַרְבֵּה מְאֹד כַּאֲשֶׁר הֵם כָּרָאוּי וְכַשּׁוּרָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ מֵהֶם שֶׁאֵינָם כָּרָאוּי טְפֵלִים הֵם לְגַבֵּי הַכְּשֵׁרִים וּמִתְקַבְּלִים כֻּלָּם כְּאֶחָד, וְאַדְרַבָּא תַּקָּנָתוֹ קַלְקָלָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ ז״ל (בְּרֵיתוּת ר׳): כָּל תְּפִלָּה שֶׁאֵין בָּהּ מִפּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל אֵינָהּ תְּפִלָּה כַּחֲלָבְנָה בַּקְּטֹרֶת, וְהַטַּעַם הוּא שֶׁאֵין הָאוֹר נָכָר אֶלָּא מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

וְצָרִיךְ הָאָדָם לְהִזָּהֵר בִּתְפִלַּת הַמִּנְחָה הַרְבֵּה מְאֹד, כְּמ״שׁ ז״ל (בְּרָכוֹת ר׳ ע״ב): שֶׁמְּצִינוּ שֶׁלֹּא נַעֲנָה אֵלִיָּהוּ אֶלָּא בִּתְפִלַּת הַמִּנְחָה, וְהוּא בְּכַוָּנָה הִמְתִּין לְאוֹתָהּ שָׁעָה כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ (מְלָכִים א׳ י״ח כ״ז)

בַּפָּסוּק "וַיִּתְפַּלֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ" וְכוּ', נִרְאֶה שֶׁאוֹתָהּ שָׁעָה רָאוּיָה לַעֲנִיָּה מִשָּׁעָה אַחֶרֶת, וְהַטַּעַם מִפְּנֵי שֶׁאוֹתָהּ שָׁעָה מַתְחֶלֶת לִשְׁלֹט מִדַּת הַדִּין וּמִי שֶׁיּוּכַל לִשְׁלֹט שֶׁיִּתְגַּבְּרוּ הָרַחֲמִים עַל הַדִּין כֹּחוֹ גָּדוֹל, וּמְפִיקִים לוֹ רְצוֹנוֹ וְחָפְצוֹ כֵּיוָן שֶׁהַפִּיק רְצוֹן שָׁמַיִם בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלָיו וּלְעוֹרֵר רַחֲמִים בִּזְמַן הַדִּין וּמְמַלְּאִים כָּל שְׁאֲלוֹתָיו וְנַעֲנֶה. לָכֵן צָרִיךְ לְכַוֵּן כָּרָאוּי וְלִהְיוֹתוֹ לְאִישׁ לְשַׁבֵּר מַנְעוּלִין וּלְבַטֵּל כָּל כֹּחוֹת הַטֻּמְאָה אֲשֶׁר הִתְחִילוּ לְהִתְעוֹרֵר בִּזְמַן הַהוּא. וְאִם תֹּאמַר אִם כֵּן אֲפִלּוּ תְּפִלַּת עַרְבִית הִיא שָׁעָה רְאוּיָה יוֹתֵר וְיוֹתֵר, מִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁכְּבָר שָׁלְטוּ כָּל כֹּחוֹת הַטֻּמְאָה וְכָל אֶחָד וְאֶחָד עוֹמֵד עַל מִמְשַׁלְתּוֹ וּמִי שֶׁמִּשְׁבֵּר תָּקְפָּם וְחָזְקָם יֶחֱשַׁב אִישׁ וְגִבּוֹר חַיִל, וְרָאוּי שֶׁתְּפִלָּתוֹ תִּהְיֶה נַעֲנִית עַל כָּל פָּנִים. יֵשׁ לוֹמַר מִמָּקוֹם שֶׁבָּאתָ, מִשּׁוּם שֶׁכְּבָר גָּבְרָה מֶמְשַׁלְתָּם וְתָקְפָּה יָדָם אֵין לוֹ כֹּחַ לְהַצִּיל וּלְשַׁבֵּר אֶת אֲשֶׁר כְּבָר עָשׂוּהוּ וְאֵין לַחֲסֹם שׁוֹר בְּרִישׁוֹ, וְזֶה הוּא טַעַם הַנִּמְנָעִים לוֹמַר י"ג מִדּוֹת שֶׁל רַחֲמִים בְּתְחִלַּת הַלַּיְלָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ רַחֲמִים בְּחֻזְקָה וּמְבַטֵּל מִפְּנֵי זֶה רְשׁוּת סִטְרָא אַחֲרָא, וְאֵין רָאוּי מֵאַחַר שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם מֶמְשַׁלְתָּם בִּרְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה, כִּי גַּם אֶת זֶה לְעַמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים וּשְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים כַּאֲשֶׁר גָּזַר בְּחָכְמָתוֹ רִבּוֹן הָעוֹלָמִים כֻּלָּם יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה.

עוֹד טַעַם לַעֲנִית תְּפִלַּת מִנְחָה. מִפְּנֵי שֶׁהִיא שָׁעָה שֶׁכָּל הָעוֹלָם עוֹסְקִים בִּמְלַאכְתָּם כָּל אֶחָד טָרוּד בְּעִנְיָנָיו וּבְחֶפְצָיו, וּמִי שֶׁמַּנִּיחַ כָּל חֲפָצָיו שָׁמַיִם וּמִתְפַּלֵּל וּמִתְחַנֵּן לִפְנֵי אֲדוֹן הָעוֹלָם וּמַכִּיר אֲדֻנּוּתוֹ וּגְדֻלָּתוֹ וְהוּא כְּעֶבֶד הַנִּרְצָה לוֹ לַעֲבֹד עֲבוֹדָתוֹ, רָאוּי לְהַבִּיט אֶל הָעֲנִי הַלָּזֶה הֶחָרֵד אֶל דְּבַר ה', וְאִם הוּא אָדָם רָאוּי וְהָגוּן רָאוּי שֶׁיִּתְעַשֵּׁף בְּצִיצִית וְיַנִּיחַ תְּפִלִּין גַּם בְּמִנְחָה, כִּי בְּאֵלּוּ שָׁמַן חֶלְקוֹ וּתְפִלָּתוֹ בְּרִיאָה בְּכַוָּנָה יְתֵרָה, מִפְּנֵי שֶׁהֵם הַמַּמְשִׁיכִים אֵלָיו הַכְנָעַת הַלֵּב וְכֹבֶד הָרֹאשׁ וְתִהְיֶה יִרְאַת ה' עַל פָּנָיו לְבִלְתִּי יַבִּיט מִפֹּה וּמִפֹּה וּרְכִנּוּן בְּאִמְרֵי פִיו, וְאֵין טַעֲנָה לוֹמַר דְּכֵינָן דְּאֵין קְרִיאַת שְׁמַע בְּמִנְחָה לָמָּה נַיְחַ תְּפִלִּין וְיִתְעַטֵּף בְּצִיצִית, שֶׁאֵין הָעִנְיָן שֶׁל שַׁחֲרִית אֶלָּא לְעַכֵּב, שֶׁאֵין רָאוּי לְאָדָם שֶׁיֹּאמַר "וּקְשַׁרְתָּם" וְהוּא לֹא הִנִּיחַ תְּפִלִּין, "וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת" וְהוּא לֹא הִתְעַטֵּף בְּצִיצִית, וְנִמְצָא שֶׁהוּא מֵעִיר עֲרוּת שֶׁקֶר עַל עַצְמוֹ שֶׁהוּא נָאֶה דּוֹרֵשׁ וְלֹא נָאֶה מְקַיֵּם, אֲבָל לְמִצְוָה, זֶה וְזֶה שָׁוִים לְקַבֵּל עָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְלָמָּה תִּגָּרַע תְּפִלַּת הַמִּנְחָה לִהְיוֹתָהּ בְּשָׁעָה רְאוּיָה לְהִתְפַּלֵּל וּלְהִתְקַבֵּל כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, לְהִתְפַּלֵּל אוֹתָהּ דֶּרֶךְ צַעַר שֶׁלֹּא בְּהַכְנָעָה וְכֹבֶד רֹאשׁ, וַדַּאי אֵין סְבָרָא זוֹ סְבָרָא שֶׁל שֵׂכֶל, וּבַעַל נֶפֶשׁ וְהַיָּרֵא אֶת ה' וְחָרֵד עַל דְּבָרוֹ מְבַקֵּשׁ מָקוֹם לְהִתְבּוֹדֵד וְעִנְיָן לְיַשֵּׁב אֶת דַּעְתּוֹ וּלְהָכִין אֶת לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים י"ז ז): תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ, שֶׁאִם אֵין הַכָּנַת הַלֵּב אֵין הַקְשָׁבַת הָאֹזֶן, וְלֹא יֹאמַר: אֵיךְ אֶעֱשֶׂה דָּבָר שֶׁאֵין כָּל הַקָּהָל עוֹשִׂים אוֹתָהּ וְיַלְעִיגוּ עָלַי, וְהוּא יַחֲרָא וְנַסּוּת הָרוּחַ, כִּי אֵין יַחֲרָא וְנַסּוּת הָרוּחַ בַּעֲשִׂיַּת הַמִּצְוֹת, וְאִם אָנוּ חוֹשְׁשִׁין לְכָךְ אֵין לְדָבָר סוֹף, אֶלָּא הַמִּצְוָה תֵּעָשֶׂה וְיִהְיֶה מַה שֶׁיִּהְיֶה, וְכָל הַשּׂוֹחֵק ה' יִשְׂחַק לוֹ, וְעַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה אָמַר הַתַּנָּא עָלָיו הַשָּׁלוֹם: הֲוֵי עַז כַּנָּמֵר לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

אַחַר שֶׁהִתְפַּלֵּל יִשְׁהֶה מְעַט בְּבֵית הַכְּנֶסֶת קֹדֶם שֶׁיֵּצֵא, וְלֹא יַחֲשֹׁב תְּפִלָּתוֹ עָלָיו כְּמַשָּׂא וּמְמַהֵר לְהִמָּלֵט מִמֶּנָּה בִּמְרוּצָה כְּחָבוּשׁ הַיּוֹצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִין, וְאַחַר כָּךְ יֵצֵא בְּכֹבֶד רֹאשׁ, וְיֹאמַר: ה' נְחֵנִי בְּצִדְקָתְךָ וְכוּ'.

וּלְעִנְיָן לוֹמַר "עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ", יֵשׁ מִי שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר אוֹתוֹ, וְאוֹמֵר שֶׁמֵּאַחַר שֶׁאֵין קְרִיאַת שְׁמַע בִּתְפִלַּת הַמִּנְחָה אֵין

מָקוֹם לוֹמַר "עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ", כִּי בְּמָקוֹם שֶׁיַּחְדָּנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מְשַׁבְּחִים אוֹתוֹ שֶׁאֵין עוֹד מִבִּלְעָדָיו לְאַמֵּת הַיִּחוּד וּלְקַיְּמוֹ, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁאֵין יִחוּד בְּפֹעַל אֵין מָקוֹם לָזֶה הַשֶּׁבַח. אֲבָל אֵין הַטַּעַם הַזֶּה מַסְפִּיק כִּי לֹא יִגָּרַע מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יִחָדְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה בְּיִחוּד קְרִיאַת שְׁמַע הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא נְיַחֵד אוֹתוֹ בְּעִנְיָן אַחֵר, וְהַלְוַאי שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מְיַחֵד שֵׁם אֱלֹהָיו יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ בְּאִיזֶה צַד וְעִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה וּצְדָקָה יַחְשֹׁב לוֹ וּמִצְוָה רַבָּה, וְלָמָּה נִמְנַע עַצְמֵנוּ מִלּוֹמַר הַשֶּׁבַח הַגָּדוֹל הַזֶּה שֶׁמְּצָאנוּ מְתֻקָּן וְטוֹב וְיָפֶה, וְהַלְוַאי שֶׁיֹּאמַר הָאָדָם אוֹתוֹ כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל עַצְמָהּ שֶׁל תְּפִלָּה הִיא קְרוּב לִיחוּד בְּכֹחַ וּבְפֹעַל שֶׁאָנוּ מְבַקְּשִׁים מִמֶּנּוּ כָּל צָרְכֵּנוּ וְיַרְעֵנוּ שֶׁאֵין אַחֵר זוּלָתוֹ וּבְלִתּוֹ יָכוֹל לְהַכִּיר רְצוֹנֵנוּ מִבִּלְעָדָיו, וּמוֹדִים אֲנַחְנוּ בּוֹ שֶׁהוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁחַיֵּינוּ מְסוּרִים בְּיָדוֹ, וְנִשְׁמוֹתֵינוּ פְּקוּדוֹת לוֹ, וְהוּא הַמְּמִית וְהַמְחַיֶּה, וְאֵין לְךָ יִחוּד גָּדוֹל מִזֶּה. וּבַחֲזָרַת ש"צ הַתְּפִלָּה אָנוּ עוֹנִים "אָמֵן", לְיַחֵד הַב' שֵׁמוֹת כְּמוֹ שֶׁכְּתָבְנוּ לְמַעְלָה. וְיֵשׁ מְכַוְّנִים לְיַחֵד בַּעֲנִית "אָמֵן" הַג' שֵׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים אֶהְיֶה הוי"ה אֲדֹנָ"י, וְרָמֵז לָזֶה דְּאַחַר א"ב, וְאַחַר מ"נ, וְאַחַר נ"ס, וְעוֹלִין אֵלּוּ הַג' אוֹתִיּוֹת בנ"ס בְּגִי' יב"ק, הֵלְכָּךְ טוֹב וְיָפֶה לְאָמְרוֹ, וְכָל הַנִּמְנָע מִלְּאָמְרוֹ לֹא מֵרוּחַ יְתֵירָא רְאִית בֵּיהּ נִמְנַע מִפְּנֵי לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל, וּמַה הִפְסִיד בְּאָמְרוֹ, וַאֲדַרְבָּא תּוֹעֶלֶת הוּא לוֹ וְקַבָּלַת עֹל מַלְכוּתוֹ וּלְבַקֵּשׁ יִרְאָתוֹ עַל פָּנֵינוּ לְבִלְתִּי נָחֵטָא. וְכֵן רָאִיתִי רַבִּים וְנִכְבָּדִים אוֹמְרִים אוֹתוֹ, וְכֵן רָאוּי.

עוֹד טַעַם אַחֵר לְאָמְרוֹ, כִּי עִנְיַן "עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ" הוּא הַהַכְטָחָה גְּדוֹלָה לְאֲמִתַּת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא תָּשׁוּב תְּפִלָּתֵנוּ רֵיקָם, מִפְּנֵי שֶׁאֵין חֶלְקֵנוּ כְּעוֹבְדֵי אֱלִילִים וְלֹא גּוֹרָלֵנוּ כָּהֶם. אֲבָל יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּחֲוִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא; וְעִמּוֹ הַחָסֶד וְהָרַחֲמִים לְרַחֵם וּלְחוֹנֵן אֶל כָּל הַמִּתְפַּלֵּל אֵלָיו, וְאִם כֵּן בְּכָל תְּפִלָּה שֶׁאָדָם מִתְפַּלֵּל רָאוּי לְאָמְרוֹ לְהַבְטִיחַ נַפְשׁוֹ הַבְטָחָה שְׁלֵמָה שֶׁלֹּא תָּשׁוּב תְּפִלָּתוֹ רֵיקָם.

וְיֹאמַר (עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ), וְאַחַר כָּךְ יִשְׁהֶה מְעַט, וְאִם יֵשׁ לוֹ עֵת לִקְבֹּעַ לִלְמֹד אַחַר תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים חֶלְקוֹ לְקַיֵּם "יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חַיִל", כְּמוֹ בְּתְפִלַּת שַׁחֲרִית, לְחַבֵּר זֶה עִם זֶה, וְאִם לָאו בַּר הָכֵי הוּא, אוֹ שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לִקְבֹּעַ בְּאוֹתוֹ זְמַן, כִּי מְאֻבָּד פַּרְנָסָתוֹ אוֹ מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ, יֵלֵךְ וְיַצְסֵק בִּמְלַאכְתּוֹ לְהַחֲיוֹת נַפְשׁוֹ וְנֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ, וְלֹא יִתְעַכֵּב בְּעִנְיָן שֶׁיּוּכַל לִקְבֹּעַ לִמּוּד קֹדֶם תְּפִלַּת עַרְבִית כָּל אֶחָד כְּפִי עָרְכּוֹ וְהַשָּׂגָתוֹ וּכְפִי יְכָלְתּוֹ, וְיֵשֵׁב בָּהּ עַד שֶׁיַּגִּיעַ זְמַן עַרְבִית, וּבְהַגִּיעַ זְמַן עַרְבִית וְהִיא אַחַר שְׁקִיעַת הַחַמָּה, אֵין לוֹ לַעֲשׂוֹת שׁוּם מְלָאכָה וְלֹא שׁוּם עִנְיָן קֹדֶם שֶׁיִּתְפַּלֵּל וְיִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע, כְּמוֹ שֶׁמְּצִינוּ בִּבְרָכוֹת פִּרְקָא קַמָּא (בְּרָכוֹת ד' ע"ב): כְּשֶׁבָּא אָדָם מִן הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב, לֹא יֹאמַר: אוֹכֵל קְרָעָא וְאֶשְׁתֶּה קְרָעָא וְאַחַר כָּךְ אֶתְפַּלֵּל וְאֶקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע, וְנִמְצָא חֲטָטָתוֹ שָׁנָה, אֶלָּא בָּא מִן הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב אִם רָגִיל לִקְרוֹת קוֹרֵא אִם לִשְׁנוֹת שׁוֹנֶה, עַד שֶׁיַּגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע וְיִתְפַּלֵּל, הַגָּה שֶׁאֲפִלּוּ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת אֵין מַנִּיחִין אוֹתוֹ. וְאֵין לוֹמַר דְּהַיְינוּ כְּשֶׁבָּא בָּעֶרֶב וְהִיא לַיְלָה שֶׁכִּבֵּר הִתְחִיל זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע וְאֵיךְ יוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד שֶׁיִּקְרָא, זֶה אֵינוֹ, דְּאִם כֵּן אַמַּאי נָקַט בָּא מִן הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב, הָיָה לוֹ לוֹמַר בַּלַּיְלָה. וְעוֹד שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לָבֹא מִן הַשָּׂדֶה בַּלַּיְלָה אֶלָּא סָמוּךְ לִשְׁקִיעַת הַחַמָּה, וְעוֹד דְּאִם כֵּן לָמָּה לֵיהּ לוֹמַר "אִם רָגִיל לִקְרוֹת קוֹרֵא וְכוּ'", יִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע תֵּכֶף וְיִתְפַּלֵּל, אֶלָּא וַדַּאי שְׁמַע מִינָּהּ דְּאַעַ"פ דַּעֲדַרִין לֹא הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁהִיא יְצִיאַת הַכּוֹכָבִים, כֵּיוָן שֶׁשְּׁקִיעָה הַחַמָּה

אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַּם־אָנֹכִי
מִמֶּנָּה: ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ
לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב: ה וַתַּהַר
בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן: ו וַתֹּאמֶר
רָחֵל דָּנַנִי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי
וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן:
ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל
בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: ח וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי
אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי: ט וַתַּרְא לֵאָה

בִּלְהָה עוֹל לְוָתָהּ וּתְלִיד וַאֲנָא
אֶרְבִּי וְאִתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִנַּהּ:
ד וִיהַבַת לַהּ יָת בִּלְהָה אַמְתַהּ
לְאִנְתּוּ וְעָל לְוָתָהּ יַעֲקֹב: ה וְעַדְיַאת
בִּלְהָה וִילִידַת לְיַעֲקֹב בָּר:
ו וַאֲמַרַת רָחֵל דְּנַנִי יְיָ וְאַף קַבִּיל
צְלוֹתִי וִיהַב לִי בָּר עַל כֵּן קָרַת
שְׁמַהּ דָּן: ז וְעַדְיַאת עוֹד וִילִידַת
בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תְּנִין
לְיַעֲקֹב: ח וַאֲמַרַת רָחֵל קַבִּיל יְיָ
בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי בְּצְלוֹתִי
חֲמִידַת דִּיהֵי לִי וְלַד כַּאֲחָתִי אַף
אִתְיְהִיב לִי וּקְרַת שְׁמַהּ נַפְתָּלִי:
ט וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת מִלְּמֵלַד

לקט בהיר

מיעוט ערכם ושפלותם, ומה שנמצא לפעמים שעושים כן הוא משום כבוד שמים, או כשיכולים למנות נקשתם בזכות אותו שמתפללים בעדו, זה אמרה רחל הבה לי ולא אמרה התפלל עלי שידעה שעקרה היא ופתח תפלה לא מהני, זה השיב לה התחת אלקים אני פי׳ האיך אטריח למעלה לעשות גם חוץ לדרך הטבע, בשלמא אני יצחק בא מיום עד נפש, גם עשה לכבוד שמים לקיים מצות פרי ורבי׳, משא״כ אני כבר קיימתי, והשיבה הלא אברהם שהתפלל על שרה הגם שכבר קיים, והשיב יעקב זקני אברהם מלה תפלתו בזכות שרה שהכניסה צרתה לא בזכות עצמו, אמרה לו גם אני אעשה כן (מ״ל): ז) שאין פירושו ממש כמשמעו שבלהה מלד על חיק רחל, אלא שהלד על השבון שהילוד יתגדל על ברכי, כלומר אפקח עיני עליו כמו אם על בנה: ח) שאין לומר שפירושו לא רק בלהה אלא גם אנכי, שעל זה האופן מיותר הוא, וכן שרה לא אמרה גם, אלא ודאי כדברי חז״ל (בד״א): ט) דנני ושייבני שנאמר ורחל עקרה, דנני וזכני שנאמר ויזכר אלקים, אלא יהיה נשמע שדנני לזכות, וכזה ושמע בקולי, אז יהיה נשמע בקולי, שלא אמרו „וגם״ פירושו דנני לחובה ועקרני וגם דנני לזכות ושמע בקולי (רא״ם): י) פי׳ בעבור שב׳ תיבות אלו מגזירה אחת הן סבבן מנסח לשניהם יחד, ולפי״ז יהיה פירושו מבורים מאת המקום וכו׳, אבל לא נראה לרבינו, שלפי פירושו מה שאמר הכתוב וגם יכולתי מיותר הוא, כי יכולתי ונתחברתי היינו הך (מ״ל): יא) כאדם המצטער הרבה וטרח ויגע להשיג דבר נעשה עקום ופתלתול, ולפי פירושו זה צריך לומר שחסר למ״ד מתיבת אלקים, כמו נפשו העם תצרות שהוא כמו לתצרות, גם אומרו עם אחותי פירושו להיות עם אחותי (דע״י). ואמר „שוה״, שלענין מצות פריה ורביה די ב׳ בנים, והם כמו ד׳ (ב״ב): יב) פי׳ נתחלפו האותיות כמו כבש כשב, כי בתיבת תפלה המי״ו קודם לפ״ת, וכמו אים אלקים פירושו אים האהוב לאלקים כמו כן נפתולי

רש״י

בנים, ממך מנע ולא ממני (כ״ר): (ג) **על ברכי.** כתרגומו[1], ואנא אירבי: **ואבנה גם אנכי.** מהו גם[2], אמרה לו זקניך אברהם היו לו בנים מהגר ותגר מתניו כנגד שרה, אמר לה זקנתי הכניסה לריחה* לביתה, אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הרי לחמתי (כ״ר): **ואבנה גם אנכי ממנה.** לשון בנין: (ו) **דנני אלהים.** דנני ותייבני* חכני[3]: (ח) **נפתולי אלהים.** מנחם בן סרוק פירשו* במחברת (נמד״ר י״ט מ״ו) למיד פתיל[4], חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים, ואני מפרשו לשון (דבר״ר נ״ב ה׳) עקש ופתלתול, נתעקשתי והפלרתי פלירות[5] ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: **גם יכלתי.** הסכים על ידי, ואונקלוס תרגם לשון תפלה, כמו נפתולי אלהים[6] נפתלתי*, (כמה) בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי: **נפתלתי.** נתקבלה תפלתי, ומ״א (כ״ר) יש רבים

ש״ע • צדה. • דנני וזכני. • חברו. • מפולי אלהים נתפללתי - נפתלי אלהים נפתלתי

כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה
שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה:
י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב
בֵּן: יא וַתֹּאמֶר לֵאָה כתוב בגד קרי בָּא גָד
וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד: יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה
שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב:
יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי
בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר: רביעי
יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים
וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם
אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה

וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהַבַת
יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ: י וִילִידַת
זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בָּר:
יא וַאֲמַרַת לֵאָה אַתָא גָד וּקְרַת יָת
שְׁמַהּ גָּד: יב וִילִידַת זִלְפָּה אַמְתָא
דְלֵאָה בַּר תְּנִין לְיַעֲקֹב: יג וַאֲמַרַת
לֵאָה תִּשְׁבַּחְתָּא הַוַת לִי אֲרֵי בְּכֵן
יְשַׁבְּחֻנַנִי נְשַׁיָּא וּקְרַת יָת שְׁמַהּ
אָשֵׁר: יד וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד
חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא
וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמַּהּ וַאֲמַרַת
רָחֵל לְלֵאָה הָבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי

לקט בהיר

בלשון נוטריקון: (י) **ותלד זלפה.** בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה, לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים, ואין הריון ניכר בה (כ״ר) וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה[1], שלא יבין שמכניסין לו את לאה, שכך מנהגן* ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה (מ״ל): (יא) **בא גד.** בא מזל טוב (יומ״ט), כמו (שבת ס״ז:) גד גדי וסנוק לא[2], ודומה לו (שנר״ ס״ב י״ח) הטורכים לגד שלחן, ומדרש אגדה (מ״ל) שנולד מכול, כמו (דניאל ד׳ י״ח) גדו אילנא[3], ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת, (דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי, כאיש שבגד באשת רעהו (פס״ז)): (יד) **בימי קציר חטים.** להגיד שבאן של שבועים, שעת הקציר היה, ולא פשע ידו בגזל להביא חטים ושעורים[4], אלא דבר הספקר שאין אדם מקפיד בו (ב״ר - סנהד׳ ל״ט:)

רש״י

אלקים פירושו תפלות החביבות לאלקים (דע״י), ובכל אחד יש דחקות כמו שאמרנו לזה הביא שלשתן: יג) והיה צריך ליתן את זלפה לרחל ואת בלהה ללאה (ג״א): יד) ופי׳ רש״י המחזל מזלי ועיף אל מהי, ועל העורכים לגד שלחן פירש״י שם עכו״ם העשויה על שם המזל, והביא גם מדרשו שלפי פשוטו צריך להוסיף עליו מזל „טוב״ שמזל בעלמו יכול להיות מזל רע: טו) כרמו האלן, וכן כאן פירושו כשבא היה כבר נכרת ערלתו, ולפי שנכתב תיבה אחת הביא פירוש הג׳ מלשון בגידה, וזה לבדו גם כן לא די, שבאמת יעקב לא בגד בה שהיא בעצמה נתנתה לו (מ״ל). ואמרה כן לעורר רחמים, שהיא בעצמה הביאה הבגידה על עצמה (ב״ב): טז) הגם שדרך העניים ללקט שכחה ופאה ואינו ניכר הגזילה (במ״ח), ובגמ׳ פירש״י בימי קציר חטים ואחר שקצרו השדה שהכל רשאים ליכנס בתוך שדה חבריהם עכ״ל, משמע מזה שאין החידוש על ראובן שלא גזל ולא גנב חבואה, אלא מספר בשבחו שלא הלך בשעה שהשדה זרוע ללקוט דודאים, שזה גזילה לרמם ולהפסיד ברגלו חבואת חבירו, וזה משונה ממה שפירש כאן, ופירושו שם בגמ׳ קשה גם מצד עצמו, שהכתוב אומר וילך ראובן בימי קציר חטים והיאך פירש הוא ז״ל לאחר שקצרו השדה, אבל אחר העיון אין שום קושיא, כי ידוע שהשעורים נמרים ונקצרים בניסן והחטים בסיון וזה הכל ניחא, שהכתוב מספר לנו שהלך בימי קציר „חטים״ ואז היה כבר אחר קציר שעורים, ומשבח הכתוב בזה את ראובן בב׳ דברים, ראשית שהלך בשדה מופנה שכבר נקצרו השעורים ולא הפסיד החבואה ברגלו, שנית שהשדה היתה מלאה מחטים ולא נטל רק דודאים, ודברי רש״י נכונים כפתור ופרח, שכאן השמיענו דבר אחד ושם בגמ׳ דבר אחר (מהרש״א):

רק ברד לבדו, ואחריו שהוצרך לפרש איך היתה כזאת ששבר הברד כל עצי השדה ושחת שרשי האילנות, אמר וה׳ נתן קולות וברד ותהלך אש ארצה.

ותהלך אש ארצה. כי האויר הנלהב ירד לארץ בחוזק תנועת הברד המכביד עליו ברדתו למטה (רע״ס), דיראה שמטעם זה התי״ו חרוקה שלא כמנהג באותיות הגרון, מדבר באופל יהלוך (תהלים צ״א), כי בא להורות על החוזק והכבדות.

(כד) **מתלקחת.** לרנ״ו אינו לשון התלהבות כפי המתורגם (פלאממענדער בליטץ), כי הנגינה הפסיקה במלת ואש, וחברה מתלקחת בתוך הברד, אבל מתלקחת התפעל משרש לקח, והוא תואר לאש שלמעלה מן הטבע, וכמו שנמצא עוד הפעם במרכבה ענן גדול ואש מתלקחת (יחזקאל א׳) שהוא אש אלהי, לא שהתלקחה בענן כדברי המפרשים, והנה מצאנו לשון לקיחה בכל הדברים לבד אצל אש לא מצאנוהו בכל המקרא, לפי שכל הדברים פעם יקחו ופעם לא יקחו, עד״מ החרב אפשר שלא תצא שנים רבות מתערה ולא תקח כלום, ולכן כשהיא הורגת נאמר שלקחה, וכן בכל דבר, זולתי האש שלוקחת תמיד שאם אינה לוקחת איננה עוד במציאות, לכן לא תפול עלי לשון לקיחה לבד בהתפעל שהיא על הפך הדברים, כמו יש מתעשר, וכן מתלקחת שאיננה לוקחת מאומה להעמידתה, וזה רק באש אלהי שאיננה צריכה לדבר טבעי שיעמידנה ותבער גם במים, וזהו שנאמר ואש, שהיה עם הברד אש, וחזר ופי׳ שהיתה מתלקחת בתוך הברד שהוא הפך טבע האש הנהוגה שלא תקח כלום במים, אך אש האלהית הזאת נראה כלוקחת במים, אך היא מתלקחת, שאינה צריכה לקחת דבר להעמידתה, והוא אש הפלא ופלא; ולשון רע״ס בחוזק תנועת הברד ברדתו כלהב האויר ונתן קולות וחוזק תנועתו היה בגדלו לקלקל הרך והקשה כאמרו כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר.

בתוך הברד. לדבותינו אין פי׳ בתוך כמו בתוך בני ישראל, שהוראתו כמלת בין להבדיל בין שני דברים (צווישען) כ״א כמו כל אשר בתוכו, שיורה על פנימית הדבר ואמצעיתו (אינגערהאלב), שהיו אבני הברד חלולים מתוכם ובפנימיותם היתה האש מתלקחת, כגרעין שבתוך קליפה של רימון. והיה האש נראית מבחוץ כנר שבתוך העששית. ועמ״ש בפקודי בפעמונים בתוך הרמונים.

(כז) **חטאתי הפעם.** פי׳ המפרשים עתה הפעם אני מודה שחטאתי, וא״כ לישנא קטיעא במקרא. ול״נ שהה״א כאן אינה להוראת ההתיחדות (בעשטיממטער ארטיקעל) להוציא פעם זאת מפעמים אחרים וליחד פעם זאת לחטא לבד, אבל היא ה״א המחלטת (אונבעשטיממטער ארטיקעל) כמו החכם עיניו בראשו, שענינו כל חכם, וכן הכהן המחטא בפ׳ צו וכמש״ש, וכן כאן הפעם כמו כל פעם. בכל התראה והתראה חטאתי במיאוני ליענות מפני ה׳ ולשמוע בקולו, ויב״ע אמר בתרגומו ובדם אנא ועמא חייבין בכל מחתא ומחתא.

(כח) **העתירו אל ה׳ ורב.** מלת ורב הוא תאר אליו ית׳ (גראָסמאָכטיגער) כמו גדול אדונינו ורב כח (תהלים קמ״ז) מושיע ורב (ישעיה י״ט כ׳), כי במכה זו הכיר פרעה רב כחו ית׳, וכמו שאמר לו משה בעבור הראותך את כחי. מלת ורב המוטעם בז״ג מחובר לקודם אליו העתירו אל ה׳ רמוטעם בז״ק, כטעם כשלחו כלה (בא י״א א׳) שטעמו כאשר ישלח כלכם ישלח, והוא מוטעם גם כן בז״ג אחר ז״ק. ואונקלס שתרגם וסגי קדמוהי רוח, כוונתו ג״כ לפרש מלת ורב כתאר אל ה׳, כלומר הרב להושיע ולהמציא דווחה. והמחבר ורב עם מהיות ומתרגם (דאס עס גענוג געווענען זייא) אינו נכון, גם המ״ם שבמלת מהיות יורה על שלילת הוי׳ כתרגום אונקלס דלא יהון. ועי׳ רא״ם כאן על דברי רש״י. ומצאתי במגיר משרים למהרי״ק פ׳ בלק, ויגר מואב מפני העם כי רב הוא, דחילו מבני ישראל

מו״ה יצחק בר׳ מרדכי מרדלמרדורס נ״ר

שום דארגישו דאינון מתדבקין בשליטא ברבא דשליט על כל סטרין. דב היינו דדברבא והוא רמז לייחודא קדישא.

(כט) **אפרש את כפי.** לא יתכן שיעלים פרישת כפים לבד שהוא כטפל אל העיקר, כן נ״ל כי לשון פרישת כפים משמעותו על תפלה, כמאמרם (ברכות ט״ז) בשמך אשא כפי זו תפלה, כי גב היד והרגל נקראו לפי שהם נכפפים, והכפיפה היא ג״כ מימן הכנעה, לכן על הנכנע בנפשו ושפל מרוחו נאמר כפף נפשי (תהלים ל״ז) זוקף כפופים, וההכנעה היא בעצמה התפלה. וכן פתולי נפתלתי (ויצא למ״ד) פירש״י לשון תפלה ע״ש עקושי השתחויות ופתלתולי מכריעות חנעשים בתפלה שמקורם הכנעה נפשית ושפלה פנימית. ולזה נקראה התפלה עבודה ועבדתם את ה״א זו עבודת התפלה שהיא בלב, להיות כעבד נכנע לפני אדון על ית׳. ובלשון ארמי ישמש מצלי על השפלת הקומה למטה, כי נפלי על אפיהו מצלי אצלויי (ברכות ל״ח), וישמש גם על התפלה לא הוי מצלי אלא ביני עמודי. ובדרך זה מלת אפרוש ענינו הדבור, כמו בסיל ופרוש אולת (משלי י״ג) שענינו גלוי ופרסום הדבר ע״י דבור פה (ע״ש רש״י), וכמדוייקים הוא בשי״ן שמאלית. ולזה ת״א ורב״ע אפרוש את כפי אפרוש ית ידי בצלו, ואין זה הוספה על לשון המקרא כ״א ביאור המכוון. וראיתי להרא״ש שכ׳ דלענין הסרת הברד שאינו רק בשב ואל תעשה, כמו שנאמר הקולות יחדלון לא הוצרך תפלה רק רמז בעלמא, ובפרישת כפים זולתי תפלה יספיק. ואין זה נכון כי בכל מקום ענין פרישת כפים המכוון בו תפלה.

(לא) **והפשתה והשעורה.** לא ידעתי למה נכנסו שני פסוקים אלה במקום זה טרם השלים דבר משה בתפלתו וסור הברד, ויראה שהם דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור המכות תיראון ואח״כ תשנו באולתכם, אבל הפשתה והשעורה נכתה והחטה והכסמת שהם לכל חיתכם לא נכו במכה זו, והם ביד אלהי׳ לאבד אותם מכם אם תשובו ותחטאו לפניו (רמב״ן), והלך בדעת ראב״ע לפרש מלת טרם כטעם קודם (דלא יפרש״י), לכן פירש טרם תיראון טרם סור המכה תיראון; אמנם לפירושו, שאין מאמר זה רק לאיים עליו במה שיוכל להענש עוד, היה די במאמר והחטה והכסמת לא נכו, אמנם מאמר והפשתה והשעורה נכתה הוא ללא צורך. לכן יותר נכון מה ששמעתי לפרש מלת טרם, כרש״י שפירושו עד לא, וכן ת״א (והרוו״ה בבראשית כבר הצדיק דעת רש״י בזה) וטעמו ידעתי כי עוד לא תיראון מפני ה׳; וטעם מניעת יראתם את ה׳ היא, יען שהפשתה והשעורה לבד שכבר ביכרו ועומדים בקש ובגבעל הם לבד הרכו, והחטה והכסמת שהם רכות עדיין דהיו יכולים לעמוד נגד הקשה לא הוכו מן הברד, וזה האות לכם שהיא מכה טבעית לא שמימית. וזה הודיע להם משה, ידעתי מניעת יראתכם את ה׳, וגם ידעתי סבת מניעת יראה זו, בראותכם שהיא מכה עפ״י דרך הטבע. ולפי״ז וי״ו והפשתה משמשת התייחסות הסבה אל המסובב וכטעם מלת יען, ע״ד לא ידבה לו נשים ולא ישיב, שהוי״ו משמשת התייחסות המסובב אל הסבה וכטעם מלת למען.

אביב. וכן אמר בעומר אביב קלוי באש והוא בא מן השעורים, ונקרא חדש הראשון חדש האביב כי בניסן השעורים קרובים לבשולם בארצות ההם, ומכל זה נראה שאין אביב כ״א בשעורים שלא הגיע עדיין לגמר בשולם, וכן לא נמצא עוד במקרא במין דגן אחר, ועודנו באבו, ובאבי השדה גם הם מענין זה, וכן לראות באבי הנחל, לראות הפרחה הגפן כל זה בניסן שם; והמתרגמים חדש האביב (אָהרען-מאָנאט) לא תרגמו יפה, כי גם של חטה ושאר מינים קרוי שבלים, והם אינם מתבשלים עד פרוס עצרת בא״י וסביבותיה, אבל אביב הוא בשעורים לבד (מאָנאט דער גערסטען רייפע) כ״כ רל״ש.

להרוג אותו, כי הם לא רצו שיצחק יהיה לו זרע, וקיימא לן (גיטין סד, א) כל השולח שליח לקדש את האשה, כל זמן שהשליח בדרך אסור בכל הנשים, שמא יקדש את הערוה. ולכך בתחלה רצו הקדושין, ואחר כך יהרגו את אליעזר, כדי שיצחק לא יהיה לו חס ושלום זרע, כי יהיה אסור בכל הנשים כח:

ואפנה על ימין או על שמאל (כד, מט).

והנה רש"י פירש על 'שמאל' זהו בנות לוט. והנה למה נקרא לוט על שם שמאל. כי מדת מלכות מורה על הצמצום, על זה שממליך אותו עליו הוא משפיע, ועל מי שאינו ממליך אותו אינו משפיע חס ושלום. והנה אף על פי שצמצום מורה על דין (עץ חיים שער רפ"ח ניצוצין פ"ה), אף על פי כן יש שם רחמים. וזהו הרמז 'שמאל' - שם אל, כי 'אל' מורה על חסד (זוה"ק ח"ג ל, ב), על דרך (תהלים נב, ג) 'חסד אל כל היום'. והנה מבנות לוט בא דוד שמורה על מדת מלכות (זוה"ק ח"ג כא, א). וזהו הרמז, ש'שמאל' מרומז על הצמצום, מורה על מלכות, ולכך בנות לוט מכונה בשם 'שמאל':

ויצא יצחק לשוח בשדה (כד, סג). הכלל, הכנעה מביא עצבות, שאין בידו לעשות כרצונו וכחפצו מחמת ההכנעה שמכניע את עצמו בפני חבירו, אך כשאדם עובד את הבורא ברוך הוא ומכניע את עצמו בפני הבורא ברוך הוא, אז הוא דבוק במקור השמחה, אז ממילא שורה עליו ששון ושמחה. וזהו מרומז בפסוק 'ויצא יצחק לשוח בשדה', רצה לומר אימתי יצא שמחה, כי 'יצחק' לשון שמחה (רש"י לעיל יז, יט), ו'שוח' לשון הכנעה, 'בשדה' רצה לומר כי שדה מכונה להקדושה (זוה"ק ח"א קנא, ב), וכשהכנעה הוא בפני הקדושה, מזה יצא ששון ושמחה כט:

עוד יבואר, ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב. יבואר על פי מאמר חכמינו ז"ל (פסחים קיט, א) ראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מנצחין אותו והוא עצב, מדת הקב"ה מנצחין אותו והוא שמח, דהיינו כמאמר חכמינו ז"ל (מו"ק טז, ב) הקב"ה גוזר גזירה וצדיקים מבטלין.

והנה כשהקב"ה כביכול מנהיג עולמו כרצונו, כביכול הוא לעצמו, וכאשר הקב"ה מנהג עולמו כרצון הצדיקים, כביכול הקב"ה נוטה עצמו לרצון הצדיקים. וזהו שרמזו חכמינו ז"ל (ב"ר יט, ז) 'שכינה בתחתונים'. וזהו שנאמר (שמות יט, כ) 'וירד ה' על הר סיני', כלומר

כח. וראה ס' ליקוטי יהורה בפרשתין ר"ה ויישם, שהוסיף על דברי רבינו: ואמר כ"ק אא"ז מרן ארמו"ר זצ"ל (בעל ה'אמרי אמת') מגור, הא כיון שאברהם אבינו ע"ה אמר לו שיקח אשה ליצחק רק ממשפחתו דוקא, אם כן בכל הנשים שאינם ממשפחתו יוכל ליקח. אך אין הכי נמי, שזה היתה כוונת לבן הארמי, כדי שלא תתקיים מחשבת אברהם אבינו ע"ה, ויהיה מוכרח לקחת מזרע כנען הארור, ולכן נאמר 'ארמי אובד אבי'. ע"כ. כט. ראה ספר הזכות פ' וירא: יצחק על שם השמחה, ששורש שמחה הוא מיראה וגבורה מדת יצחק, כי השמחה הוא על ידי הכנעה. ע"כ. ועי' שיח שרפי קודש ערך שמחה אות ו: והיה אומר [החידושי הרי"ם זצ"ל] שעיקר השמחה בא מהכנעה, וכמו שנאמר (ישעיה כט, יט) 'ויספו ענוים בה' שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו'. ע"כ. ועי' ס' קהלת יעקב ערך מעון.

שירד לעשות כרצון הצדיקים, וזהו התענוג שלו כאשר מנצחין אותו כו'ל.

וזהו 'ויצא יצחק לשוח בשדה', 'יצחק' הוא לשון שמחה (רש"י לעיל יז, יט), שזה הוא שמחה לפניו יתברך, 'לשוח' לשון ירידה למטה, 'בשדה' רצה לומר לרצון הצדיקים הנקראים 'שדה חקל' וכו' (עי' זוה"ק ח"א קמב, ב), 'לפנות ערב' כי מזה בא הביטול דינין, כי הדינין נקראין 'ערב' (זוה"ק ח"ב כא, א), וזהו 'לפנות ערב', על ידי זה מבטלין הדינין.

ומשם אדוני מורי ורבי מוהר"ר דוב בער זצ"ל על זה הפסוק, כי אדם אשר הוא מדבר דברים אפילו עם בני אדם, וחושב מחשבות קדושות בתוך הדיבורים לא, על ידי זה מעלה

ל. עי' פרשת יתרו ר"ה או יבואר אנכי ה' אלהיך; ליקוטים ר"ה שנו חכמים. לא. עי' פרשת וישלח ד"ה ויאמר לא יעקב: כי יש אדם שהוא דבוק תמיד בהבורא ב"ה, אפילו כשהוא מדבר עם בני אדם, ויש אדם שהוא דבוק בהבורא ב"ה בעת שעוסק בעבודתו ובתורתו ובמצותיו, אבל כשמדבר עם בני אדם אינו יכול לדבק מחשבתו להבורא ב"ה. והבחינה הא' נקרא 'ישראל', כי הוא אותיות 'ישר אל', וגם 'לי ראש'. והבחינה הב' נקרא 'יעקב', יו"ד עקב. וזהו 'לא יעקב ובו' כי אם ישראל כי שרית עם אלהים', כלומר שאתה דבוק באלהים אפילו כשאתה מדבר עם בני אדם, וזהו 'עם אלהים ואנשים', 'ותוכל' לדבק מחשבתך תמיד להבורא יתברך. ע"כ. וראה מה שצויין בזה בהערה שם. ועי' נועם אלימלך פ' שלח ד"ה או יאמר וישלח אותם: והנה יש צדיק במדרגה עליונה מאד, שהוא דבוק תמיד, ולא יטרידו שום טירדא, ואף שמדבר בדברים גשמיים נראה לעיני אדם שהוא נפסק מדבקותו, אבל באמת אינו כן, אלא גם באילו הדברים הוא מכוין בהם כוונה עליונה. ע"כ. ושם ד"ה ועבדי כלב: דהנה יש ב' גווני צדיקים, דהיינו יש צדיקים שמוכרחים להיות פרושים ומובדלים מבני אדם כי כאשר יהיו בין העולם יוכל להיות שיפלו ממדרגתם הנכונה להם, ויש צדיקים שמעורבים בין העולם ומדברים עמהם ואף על פי כן אינו נופל ממדרגתו כו'. על דרך ששמעתי הפירוש מרבי ומורי הרב הגאון הקדוש המנוח מ' דוב בער דק"ק ראווני נשמתו בגן עדן, 'ולא הסריח בשר קודש מעולם' (אבות פ"ה משנה ה), ופירש מי שהוא 'בשר קדוש' שהוא צדיק גמור, אינו מסריח מעולם, אף כשהוא מעורב עמהם ומדבר עמם. ע"כ. ושם בפ' ראה ד"ה השמר לך: דהנה הצדיק גמור והקדוש אשר כל מחשבותיו טהורים צלולים בצחצחות גמור, והולך תמיד בדבקות וקדושה, וגם כשמדבר עם בני אדם נראה כמדבר דברים גשמיים, אבל באמת כל מחשבותיו להבורא ברוך הוא גם בדברים האלו, ועושה יחודים בשעה שפוסק מלימודו. ע"כ. וראה אגרת הקודש שנדפס בסוף ספר הנ"ל: נידון המחלוקת שנתעורר בעונותינו הרבים על הרב האי גאון החסיד המפורסם האב"ד דק"ק זעלחאב נ"י (הלא הוא רבינו ד"ע) כו'. אהובי אחי, אלו הייתי רוצה לכתוב הכל מה שאאמ"ו נ"י אומר על הצדיקים אלו, קצרה היריעה מהכיל, שכך אמר: מה שאתה רואה אותם הצדיקים עבודה שלהם בנגלה, הוא כטפה מן הים נגד הפנימיות שלהם כו', וכתבי האר"י ז"ל הם אצלם כמפתח ופותחים בהם מעיינות החכמה ויחורים גדולים, ואף שמדברים עם בני אדם מחשבתם תמיד בדוממות אל ובשאר יחורים. ע"כ. ועי' באר משה מרמא"ב מקאז'ניץ פ' ויקרא ד"ה אדם: שכל זה פועל הצדיק, להעלות הכל אל אחדות הבורא יתברך, שנוטל לעצמו רמיזא דחכמתא מכל מה שבא לכלל בריאה, ואפילו מדיבור איש לרעהו מפשוטי העם, מה שנראה שהם דברים בטלים, אף על פי כן הצדיק מעלה כל דיבוריהן לשורש העליון, לאחדות הבורא יתברך. וכמו ששמעתי מכבוד קדושת אאמו"ר, שסיפר לי מהרב הקדוש בוצינא קדישא מהר"ר לוי יצחק זצ"ל אב"ד דק"ק בארדיטשוב, שהיה לבוש בטלית ומוכתר בתפילין וסיפר עם כל אדם מעניני העולם ועניני ארציות, מה שלא יאות לאחד מעמי הארץ ופשוטי העם לעשות כמוהו, ובודאי שלא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, להכניס ראשו בין הרים גדולים וללמוד ממעשה הצדיק הקדוש, קדוש עליון כמוהו, שהיו לו מוחין קדישין והיה עושה כל מעשיו בהתקדשות ודביקות הבורא ברוך הוא, ולא היה מפסיק מדביקותו יתברך

הניצוצות[לב], וזה הוא השמחה לפניו יתברך מן העליות נצוצות. וזהו 'ויצא יצחק' שיצא השמחה, 'לשוח בשדה' אפילו כשהוא משיח בשדה, בדיבורים הגשמים, וזהו 'לפנות ערב' הוא העליות נצוצות. עד כאן לשונו:

או יאמר, ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וירא והנה גמלים באים דהנה אמרינן בגמרא (ברכות כו, ב) אברהם תיקן תפילת שחרית, כמו שאמר הכתוב (לעיל יט, כז) 'וישכם אברהם בבוקר ויעמוד במקום שעמד שם'. ויצחק תיקן תפילת מנחה, כמו שאמר הכתוב 'ויצא יצחק לשוח', ואין שיחה אלא תפילה, כמו שאמר הכתוב (תהלים קב, א) 'תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו'. ויעקב תיקן תפילת ערבית, כמו שאמר הכתוב (להלן כח, יא) 'ויפגע במקום ההוא' וכו'. **ולכאורה קשה, למה נקרא תפילת 'מנחה'.**

בשלמא תפילת 'שחרית' הוא בעת שמאיר השחר, ותפילת 'הערב' מפני שהוא בערב, אבל תפילת מנחה למה נקראת כך. והתוספות יום טוב (ברכות פ"ד משנה א) הרגיש בקושיא זו, ומתרץ שמפני כך נקראת תפילת מנחה, שהוא מנוחת השמש וכו'[לג].

ולי נראה כך, שבשביל זה נקרא בלשון 'מנחה', דהנה תפילת השחרית צריך אדם להתפלל על זה שהחזיר לו הנשמה, ואומר 'אמת ויציב', וגם עשה לו השם יתברך כמה טובות, דהיינו השמש המאיר, ועוד כמה דברים. ותפילת ערבית גם כן מחויבים אנו להתפלל על מה שאנו נותנים להשם יתברך נשמה בפקדון, ומאמינים שהבורא ברוך הוא הנאמן בפקדונו בודאי יחזיר לנו כרצונו, ולכך אנחנו מתפללים 'אמת ואמונה'[לד]. אבל תפלת מנחה אין אנו מחויבים להתפלל[לה], רק שאנו מנדבים אותו, ולכך נקרא לשון 'מנחה', שהוא לשון נדבה.

או יאמר, שמפני כך נקרא בלשון 'מנחה', דהנה אברהם הוא חסד, ויצחק גבורה, ויעקב רחמים[לו]. והנה אם אנו עובדים את

אף רגע כמימרא, בודאי שהוא היה במדריגה זו להעלות כל הדבורים מפשוטי העם אל השורש העליון. ע"כ. ועי' ס' דברי משה בפרשתין ד"ה ויהיו חיי שרה: שמעתי מהרב בוצינא קדישא הבעש"ט ז"ל, שזהו כוונת חז"ל שאמרו (סוכה כא, ב) 'שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכים לימוד', ור"ל שצריך ללמד שיכול לדבר שיחת חולין ושלא יפרד חלילה מהדביקות. ע"כ. וע"ע אור לשמים פ' פינחס ד"ה לכן אמור.

לב. עי' ס' רמז תורה פסוקים מלוקטים ד"ה אמר עצל; שם ד"ה הן גר יגור. וראה להלן פרשת יתרו ד"ה מדוע אתה יושב לבדך, ומה שצריין בהערה שם בהרחבה. **לג.** ז"ל התוס' יו"ט שם: וכתבו התוס' בריש פרק בתרא דפסחים (קז, א ד"ה ספוק למנחה), תימה אמאי קרי ליה מנחה, ראי משום דמנחה היתה קריבה בין הערבים הלא גם בשחר קריבה כו'. ומצאתי בפירוש החומש להרמב"ן בפרשת בא בפסוק 'בין הערבים' (שמות יב, ו) כו', ש'מנחה' מלשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול, כדמתרגמינן (בראשית ג, ח) 'למנח יומא'. ע"כ. **לד.** עי' טור או"ח סי' סו: ותקנו 'אמת ואמונה' ערבית כו', על שאנו מפקידים בידו נשמותינו בכל לילה, ומאמינים בו שישיבנה אלינו, וזהו 'אמת ואמונה', שיאמת ויקיים את דברו להשיב הפיקדון. ע"כ. ועי' תוס' ברכות יב, א ד"ה להגיד. וראה אבודרהם סדר שחרית בביאור ברכת 'אמת ויציב': ויש מפרשים 'אמת ואמונה' בערבית, על שאנו מפקידים נשמותינו בידו בכל לילה ומאמינים בו שישיבנה אלינו, ובשחרית 'אמת ויציב' שאימת וקיים דברו להשיב הפקדון. ע"כ. **לה.** ר"ל, אין כאן דבר חדש להתפלל עליו. **לו.** עי' זוה"ק ח"א מז, א; ח"ב קעו, א; ח"ג ד, א; שם ח, ב; זו"ח פ' תולדות כו, ב; שם פ'

[illegible] רוצים ככל אשר צונו, הקב"ה [illegible] לנו חסדים ורחמים, ואנחנו רואים [illegible] על פי שאין אנו שוים לפי הטובות [illegible] הקב"ה עמנו, אף על פי כן נותן [illegible] כל הטובות בכל עת ורגע, וזהו [illegible] גדולה, לכך אנו מתפללים תפלת [illegible] 'מנחה' שהוא לשון מתנה.

[illegible] שאמר הכתוב 'ויצא יצחק לשוח [illegible] בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא [illegible] גמלים באים', היינו כשאדם מתפלל [illegible] מנחה על הטובות שעשה השם [illegible] יתברך, 'והנה גמלים באים', בוודאי [illegible] הקב"ה גומל חסדים טובים לישראל [illegible] וברכות על ישראל. אמן:

או יאמר, וירא והנה גמלים באים. הכלל, הצדיקים העובדים את ה' באמת, משיגים תענוג עולם הבא אפילו בזה העולם[לז]. וזה וירא והנה 'גמלים' באים, הגמול הגדול, היינו תענוג עולם הבא. ושמא תאמר כאשר משיג תענוג עולם הבא, אזי עובד ה' מחמת תענוג עולם הבא, וזהו שאמר הכתוב (פסוק סד) 'ותפול מעל הגמל', 'ותפול' הוא לשון חניה, על דרך 'על פני כל אחיו נפל' (להלן כה, יח), וזהו 'ותפול' - חניה, 'מעל הגמל' למעלה מן הגמל, דהיינו שערבד ה' למעלה מן העולם הבא. והמבין יבין[לח]:

[illegible]קת. **לז.** עי' פירושי האגדות אות ג: ובעובדו אדון כל ברוך הוא, מה יפה ומה נעים ומה מתוק לאדם, [illegible]אמר רבותינו ז"ל 'עולמך תראה בחייך', שבהיות האדם מקושר תמיד לעבודת השם יתברך כל תענוגי [illegible]ן רואה בכל עת ובכל רגע שמקושר בעבודת ה', כמאמר רבותינו ז"ל כנ"ל. ע"כ. ועי' נועם אלימלך [illegible]ומה ד"ה או יאמר דאיתא: יש צדיק שעובד במחשבות טהורות ומדבק את עצמו על ידי המצוות בבורא [illegible]ך הוא בדבקות וחשקות גדול, ורואה תמיד רוממותו יתברך, הצדיק הזה הוא מושך תענוגי עולם הבא [illegible]יו כאלו נהנה מזיו השכינה בעולם הזה, וזה הצדיק אינו מצפה לתענוגי עולם הבא, כי יש לו תענוגי [illegible]לם הבא בעולם הזה. וזהו דאיתא בברכות שברכו 'עולמך תראה בחייך', רוצה לומר שתזכה שתהיה כל [illegible]ך צדיק שתהיה בדביקות תמיד ואז תהיה לך תענוגי עולם הבא בחייך. ע"כ. וע"ע דרושים לשבועות ד"ה [illegible]ו יבואר הטעם שאנו קורין רות; ליקוטים ד"ה לבאר מאמר חכמינו ז"ל שלשה מתו; ס' בן פורת יוסף [illegible]קדמה י, ב. **לח.** ראה ס' אגרא דכלה בפרשתין ד"ה במרדש בפרשה זו: והנראה, דהנה ידוע מה שאמר [illegible]יא מהימנא בזוה"ק (ח"ג דפא, א) דהעובד השי"ת באמת מחוייב לעבור כברא דאישתדל בתר אבוי ואימיה [illegible]חים לון יתיר מגרמיה, ופירשו בו שאפילו זכה לבחינת אהבה, שמתענג מאד מתורה ועבודה יותר מכל [illegible]תענוגים, והיא מעין זיו השכינה מבחינת עולם הבא, והיא מה שאמרו ז"ל (ברכות יז, א) 'עולמך תראה [illegible]חייך', הנה גם זה התענוג מחוייב להשליך, שלא יעשה התורה ומצות לרוות נפשו הצמאה לה', רק כברא [illegible]אישתדל וכו'. והנה שאלו תלמידי בעש"ט לרבם קדוש ישראל, מה יעשה האדם שיש לו תענוג מדברי [illegible]ורה ולבו שש ושמח, ואם כן נהנה מהתורה. והשיב שזהו מסגולת התורה בעצמה שהיא משמחת ומשישה [illegible]פש האדם, אף על פי שאין כוונת האדם רק לעשות נחת רוח להבורא יתברך, אף על פי כן בטבע בא לו [illegible]התענוג הנפלא בהכרח, ואם כן הוא מוכרח בדבר, ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו לומר להאדם למה [illegible]הנית מכבוד התורה. ע"כ. ובספרו דרך פקודיך מ"ע י חלק המחשבה אות ז: כי באמת אפילו בהגיע האדם [illegible]לגועם עריבות נעימות ידידות העבודה, מי שחלק לו הש"י בבינה, גם זה התענוג מחויב להשליך, רק [illegible]לעבוד עבודה אמתיות, כברא דמשתדל בתר אבוי ואימיה דרחים לון יתיר מן גרמיה, עיין כל זה בספר [illegible]התניא (פרק מא) מגאון שהיה בזמנינו. אבל לאו כל מוחא סביל דא, והלואי שיזכה האדם שיתענג על ה' [illegible]תורתו יותר מכל מעדני עולם, עיין שם באריכות. ועי' להלן פרשת ויצא ד"ה ותגנוב; פרשת ויחי סוף ד"ה יהודה אתה יודוך; שם ד"ה חאת אשר דבר להם.

כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃
לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ
תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי
שַׁבָּתוֹן׃ ס וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים

נְדָבָתֵיכוֹן דִּי תִתְּנוּן קֳדָם יְיָ׃
לט בְּרַם בְּחַמְשָׂא עֲשַׂר יוֹמָא
לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנְשֵׁיכוֹן יָת
עֲלַלַת אַרְעָא תְּחַגּוּן יָת חַגָּא קֳדָם
יְיָ שְׁבָעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה
נַיְחָא וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה נַיְחָא׃
מ וְתִסְבּוּן לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה
פֵּרֵי אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלֻלָבִין

לקט בהיר

נד) זה פי' מינה תמוגו, שהקרבן נקרא חג, כמו (פה' ק"מ) אסרו חג בעבותים, או (שמות ה' א') וחגגו לי במדבר, והפעולה דהייט הבאת הקרבן נגזר ממנו, כמו מן לבוש נעשה מלבושו מן חג תחוגו: נה) ואך מישעו הוא שלא בכל ממשה עשר תחוגו, ונעבור שהכתוב מרבה כל ז' ימים להשלומין כדלקמן מ"כ ודאי שהמישעו הוא אם מל בשבת: נו) זה ודאי שאין פירושו ממש באספכם שהרי יום שכתוב הוא, אלא פירושו בזמן ובמדש אספכם, והוא מדש מעברי, שכל ימות הקיץ התבואה ממייבשת בגורן שבשדות, וקודם הטורף והגשם שבמרפשון מאספים אותו הביתה, אך קשה למה ליתן סימן זה לגבי הסכות הלא הכתוב אומר בפירוש במדש השביעי, לזה מיבן שדבר זה אמי לאשמעינן שיהא מדש שביעי זה בזמן אביפה: נז) לפי שהקניר מלוי בהילוך המתה אשר לפי הליכתה נתהווה הקור והטוש הקיץ והטורף, ולפי הילוך המתה יש בשנה שלימה שש"ה יום שבסוף שש"ה יום בא המתה בחזרה לאומו מקום, ואנו מונים השנה לפי הילוך הלבנה שנמתדש אחר כ"ט ואלי יום בקירוב, וי"ב מדשים י"ב פעמים כ"ט ואלי הוא שך שנ"ד יום, א"כ חסר לשנה של המה י"א יום, ובג' שנים כ"ב יום, ובד' שנים ל"ג יום וכו', לזה צריך להוסיף מדש אחד ב' פעמים בכל שבע שנים כדי להשלים החסר: נח) כלומר זהו מה שחז"ל קראו אותו שלמי חגיגה, וקבל שמו זה בעבור שהתורה הוציאו בלשון זה מחוגו, ולא אמר תקריבו או משמעו: נט) ואינו מצוה להביא רק פעם אחד בכל יו"ט: ס) פי' בפסוק מ"א כתיב וחגותם אתו חג שבעת ימים, ועל מה קאי תיבת אתו, הלא לא מוזכר שם חג הסכות שבוקל לומר דקאי על חג הסוכות בכלל, והיל"ל וחגותם חג לה' שבעת ימים, אלא ודאי קאי על יום ראשון המוזכר, ופירושו שאותו התג שתחוגו ביום ראשון יכולים אתם לחוג שבעת ימים: סא) דייק מדהווה ליה לומר פרי העץ כמו שבא בכל מקום, אלא ודאי פירושו כמו בנמעשה בראשית עץ פרי שהעץ עצמו פרי כמו בן פרי עץ (ג"א), ועוד שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ואם פירושו פרי של עץ עדיין לא ידענו מאי קאמר ומה זה שצריכים לאתו ליקח, ולזה הקשו בגמ' שאפילו נפרש שהעץ עצמו פרי עדיין לא ידענו שהרי יש פלפלין (רא"ם), ואפשר שמשום קושיא זו לא די לרבינו הוכתה זו, לזה מביא ג"כ הוכחה מתיבת הדר (נח"י), והן אמתכתות שעשו רז"ל לקבלתם (רמב"ן): סב) אינו מתבטל וטופל מן האילן בסוף שנתו כמו שאר פירות אלא עומד באילן ג' וד' שנים (מ"ל), והה"א שימוש הוא ואינו שורש (ב"ב), והטעם להוציא התינה מפשוטו, שאם פירושו הדור ויפה כמשמעו עדיין אסר מן הכתוב מה יהיה הידורו, אבל אין זה הכרח גמור, שוכל לומר פירושו שיהיה הדור בכל פרטיה, לזה לירף רבינו ב' ההכרחים (נח"י), ומ"ש בס"מ דגם פלפל אחרון דר באילנו משנה לשנה לא ידעתי מנ"ל הא ומהש"ס שם נסוכה מוכח איפכא שהוקשו לענין טעם עצו ופריו שזה

רש"י

(לבן) **אך בחמשה עשר יום תחגו.** קרבן שלמים לתגיגה[יא], יכול תדחה את השבת, ת"ל אך[יב], הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה (ת"כ): **באספכם את תבואת הארץ.** [יג]שיכא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה, מכאן שנלטוו לעבר את השנים, שאם אין עיבור* פעמים שהוא (בא) בתמוז הקיץ[יד] או החורף (ת"כ): **תחגו.** שלמי חגיגה[יא]: **שבעת ימים.** אם לא הביא בזה יביא בזה[יב], יכול יהא מביאן כל שבעה, ת"ל וחגותם אותו[טו], יום אחד במשמע ולא יותר, ולמה נאמר שבעה, להשלומין (ת"כ - תגיגה ט"ו): (מ) **פרי עץ הדר.** עץ שעשה עצו ופריו* שוה[טז] (ת"כ - סוכה ל"ו): **הדר.** הדר בחלנו משנה לשנה[יז], שיטי משתאת * חשבון. * כפריו.

וְהַדַּסִּין וְעַרְבֵי נָחַל וְתִחֲרוּן
קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שִׁבְעַת יוֹמִין׃
מא וּתְחַגּוּן יָתֵהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ
שִׁבְעַת יוֹמִין בְּשַׁתָּא קְיָם עָלָם
לְדָרֵיכוֹן בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה תְּחַגּוּן
יָתֵהּ׃ מב בְּמִטַּלְיָא תֵּיתְבוּן שִׁבְעַת
יוֹמִין כָּל יַצִּיבָא בְּיִשְׂרָאֵל יַתְבוּן
בְּמִטַּלְיָא׃ מג בְּדִיל דִּיחַדְעוּן דָּרֵיכוֹן
אֲרֵי בְּמִטַּלְיוֹת עֲנָנֵי אוֹתֵבִית יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַפְּקוּתִי יָתְהוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ מד וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יָת

וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃
מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים
בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃ מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ
שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל
יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת׃ מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם
כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־

רש"י

חהו לאחרוג (סם - סם): **כפת תמרים.** חסר ול"ו[טז], למד שאינה אלא אחת (סם - סם): **וענף עץ עבת.** שענפיו קלועים[יח] כעבותות וכחבלים, חהו הדס הנעשו כמין קליעה (סם - סם): (מב) **האזרח.** * זה אזרח (ת"כ): **בישראל.** לרבות את הגרים[יט] (ת"כ): (מג) **כי בסכות הושבתי.** ענני כבוד[כ] (ת"כ - סוכה

שיטי משתאת * אורח זה אורח האורח לחתיא את הנשים.

לקט בהיר

מפלפלין ולא הקשו ממה שדר בחילנו, משמע שאינו דר (ב"ב): סג) פי' הי"ל כפות וכתיב כפת, ויש אם למסורת וקרינן כפת דהייט אחת, ואי"מ א"כ לכתוב כף תמרים, אין קושיא, שכף תמרים פירושו אגסול וכו תלויים תמרים (פי' פירות ולא העלים) הרבה, אבל כפות פירושו עלים הרבה כפותים ביחד, כן הוא בכוכה נ"ב: סד) פירש"י שהענן המופיע בענן על ידי שהן עשויין בקליעה ושוכנין על אפיהן ע"ל: סה) כן הוא בת"כ, ופירושו שהלא תינה אזרח הוא מי שנולד ונתגדל כאן ואינו בא מארץ אחרת לא הוא ולא אבותיו, והייטו ישראל בן ישראל (ועיין בכלי יקר שהסביר בטוב לאה בקטן הכתוב דוקא לשון זה אזרח), וא"כ למה אמר הכתוב עוד בישראל, ודאי לרבות בא כל שבישראל אפילו אינו אזרח אם הוא בארץ ישראל מייב בסוכה, והגם שבת"כ הרמיבו רז"ל לדרוש עוד מתיבת „כל" לרבות קטן שהגיע לחינוך, ומאות ה"א של האזרח ממעטו נשים, רבינו לא הביא כל זאת שאינו מוכרח על פי פשוטו (וגם כל דרושים האלו הם אמתכתות לדמסקינן בסוכה) ומה שאמרו בת"כ בישראל לרבות גרים „ועבדים משוחררים" פשוט הוא שהלא גר גמור הוא וכל דינו כגר לזה השמיטו רבינו (מ"ל), ואל יקשה לך ממלאתו בכמה מקומות שהביא"ת אדרבה מיעוט הוא כגון כי בילמד יקרא לך זרע ולא כל יאתר, אין קושיא, שהכא שאני ושאני, דכתיב קודם האזרח שפירושו ישראל ובפרט אומרו „כל" האזרח מ"כ ודאי שתיבת בישראל לרבות בא ולא למעט (ב"ב), וזה מיושב למה לא רז"ל ורש"י להביא האזרח זה ישראל, וכי מי אינו יודע זאת, ולדרבינו נכון הוא, שרק משום זה מרבין גרים מבישראל, וכל זה הוא לפי הת"כ, ולא כן מסקינן בסוכה, ונלאו ומדתקו המפרשים להשוות דברי רבינו עם הגמ', ואני לקנר בחמי, והעיקר שזה הת"כ מתאים לפשוטו כנ"ל: סו) זו דעת ר' עקיבא, ור' אליעזר פליג ואמר בסוכות ממש (פי' מה שבנו כל אחד לעצמו), ובחר רבינו בזה שמתאים לפשוטו דכתיב הושבתי אני הקב"ה, ולא אמר כי בסוכות ישבו וגו' (רא"ם), וכן הוא בכלי יקר, ובעל קרבן אהרן כתב על זה שאינו נכון, שאין המדובר מעביית הסוכות אלא להושיב את בני י"י ולזה אין נפ"מ בין ענני כבוד לסוכות ממש, ואפשר לתרץ זאת, שגם ליבב בתוך הענניים היה צריך כח אלקי, וגם גלוי היה ומעשה הקב"ה, שהלא פלא לאות את הערב רב גם זכים ומצורעים (ב"ב), והרמב"ן ז"ל כתב על דברי רש"י אלו ח"ל: והוא הנכון בעיני על דרך הפשט כי לזה שיהיו הדורות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא שישכן אותם בענני כבוד עכ"ל:

מאמרי רבי חיים יוסף דוד אזולאי פרק - ת"ד"ל

כן לא בא זכרונו. ואולם ענני כבוד דהוי נטירותא יתירתא לבל יכם שרב ושמש, מילתא דליתא בכל עוברי דרך, הלא היא ברבת מרובה מדה טובה אחת היתה ופרסמה בטולא דמהימנותא עוד הצפינו. ה' לו ציוה בסוכות תשבו שבעת ימים, כי יזכר ויפקד ענין ענני כבוד, דבר הלמד מענינו. אלו דברי הרב מקור חיים זלה"ה.

ועל פי זה אפשר לפרש מסרה, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל[8], כי ברחוב נלין[9], כי נר מצוה ותורה אור[10], והראשונים פירשו מסרה זו, כי שלשה המה סוכה עירוב וחנוכה שוו בשעוריהן, עשרה טפחים כשר, למעלה מעשרים אמה פסול, וזהו שנאמר כי בסוכות, כמשמעו, כי ברחוב, רמז לעירוב, כי נר מצוה, רמז לחנוכה, דהני תלתא דינן ושיעורן שוה. אמנם לפי דרכנו אפשר לפרש המסרה הזו, ונקדים דרבנן סברי פרק קמא דגיטין[11] דיכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך בשני בצורת, אך מבואר בכתובות דף מ"ג ע"א, דבעבד עברי חייב לזונו, ואינו יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך. וזהו רמז המסרה, כי בסוכות הושבתי, דרחמנא אמר לעשות סוכה זכר לענני כבוד, וכי תימא מה נשתנו ענני כבוד לעשות להם זכר רב, כי כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, ואין אנחנו עושים זכר למן ובאר, שהם מהמתנות טובות שניתנו במדבר, מן ובאר וענני כבוד, לזה רמז כי ברחוב נלין, שם רמז תירוץ הרב הנזכר, שענני כבוד אינם מוכרחות כמן ובאר, דדרך הולכי מדברות ללכת בחורב ביום וקרח בלילה, וזהו כי ברחוב נלין, שהיינו יכולים ללון במדבר מלון אורחים, ולא היה מוכרח להקיפנו בענני כבוד, ואמטו להכי נצטוינו לעשות זכר לענני כבוד, שהעדיף מטובו עלינו וגבר עלינו חסדו, לא עשה כן לכל גוי, וכי תימא גם במן והבאר אי הוה בעי הקב"ה מימר אמר עשה עמי ואיני זנך, דכך סברי רבנן, לזה אמר כי נר מצוה ותורה אור, כלומר דקבלנו התורה והמצוה, ויש לנו דין עבד עברי, דלכולי עלמא חייב לזונו, ומשום הכי אין זכרון למן ולבאר, מה שאין כן בענני כבוד דהוי תוספת מרובה, על כן נצטוינו לעשות זכר למו, וכתירוץ הרב הנזכר.

ואחשוב כי בזה אפשר לפרש מקרא קדש בסדר היום, בסוכות תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים, אני ה' אלהיכם. ועין אדם ראה יראה כי לכאורה נראה כמה כפל ויתור לשון יש בפסוק זה, ונקדים תרי שינויי אחריני דמשנ"ו דבנן לחקירתנו, זה יצא ראשונה, באזנינו שמענו משם גדול, הרב החסיד מהר"ר יהודה חאביליו זלה"ה, ראה ויתר וטעמא טעים על אשר ציונו יוצרנו לעשות זכר לענני כבוד במצות סוכה, ואילו למן ובאר שתים הנה רעותיה לא יפקדו ולא יזכרו לעשות להם שם, והיה טעמו כי הענני כבוד סוככים בכנפיהם

8. ויקרא כ"ג, מ"ג. 9. בראשית י"ט, ב'. 10. משלי ו', כ"ג. 11. דף י"ב ע"א.

לישראל עם קרובו, ובהם נבחן וניכר תפארת ישראל, כי הן הן בני אל חי ובחר בנו מכל העמים, כי הערב רב גם שקבלו התורה והמצוה, מחוץ לענן יחנו[12], ודוקא ישראל מוקפי ענן, אבל מן ובאר היו נזונים מהם גם הערב רב, אי לזאת בדבר המסויים לישראל לבדם נצטוינו לעשות זכר, מה שאין כן מן ובאר שהיו גם לערב רב.

ועוד שמעתי משם הרב כמהר"ר ישועה זיין זלה"ה, דאיהו מפרק לה דהענני כבוד נתונים נתונים המה בלי שאלה, ומטובו וחסדו פרש ענן למסך, מה שאין כן הא לחמא והמים להם, נתן להם על ידי שאלה בתלונה ותרעומת, ולכן לא נצטוינו לעשות זכר כי אם לענני כבוד, אשר חסד ה' וטובו הגדול השפיע בצחצחות, ובצל שדי יתלוננו אור מקיף מבלי שאלתם, עד כאן שמעתי. ועל פי הני תלתא שינויי לדידי מפרשא האי קרא, כי אמר אלהים בסוכות תשבו שבעת ימים וכו', וכי תאמרו מה זאת עשה אלהים לעשות זכר לענני כבוד, והרי שלש מתנות טובות נתן לישראל במדבר, מן ובאר וענני כבוד, ומאי אולמיה קרים סליק עננא לעשות לו זכר, ומן ובאר לא יזכרו, על כן בא הכתוב תריץ יתיב בנותן טעם לשבח, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי, הכונה ידעו וישכילו כי ענני כבוד אנא נפשאי מבלי שאלה עלה ברצוני למעבד להו נייחא, וזהו כי בסוכות הושבתי, פירוש מעצמי, והוא תרוץ הרב מהר"י זיין הנזכר; לא כן מן ובאר, שאלו ישאלו נאתן להם, ועוד בה אמר רחמנא את בני ישראל, כלומר ענני כבוד היו את בני ישראל לבד, וערב רב מבחוץ, ודין גרמא האי מטללתא בגווה דוכרנא מילתא יתירתא, כי הפלא ה' לעדת ישראל כאב את בן ירצה, אך בחלקו"ת מן ובאר, גם ערב רב עלה אתם, ונזונו גם הם מהמן והבאר, כמה דתריץ לה הרב מהר"י חאביליו הנזכר, ועוד אחרת היתה, אני ה' אלהיכם, שקבלתם אלהותי, ואתם כדין עבד עברי, דחייב רבו לפרנסו, ואם כן המן והבאר כביכול היה צריך לפרנסנו, מה שאין כן ענני כבוד הם מתנה גמורה, כדפריק לה הרב מהר"ח כפוסי הנזכר לעיל כמה דאמרן, וזאת מצאנו התלתא שינויי רמיזי בקרא.

ודרך חיי"ם תוכחות מוסר, אשר שפר קדמי לישב חקירה זו דרך רמז ומוסר, והן קדם אהלוך במקראי קדש הללו דרך רמז ומוסר, ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו', בסוכות תשבו וכו', כי הנה אמרו רז"ל[13] ביום הראשון לחשבון עונות, שעלו מן הרחצה לכל עון ולכל חטאת ביום הכפורים, ואיש ישראל משופה ומנוקה זך וטהור, וסדר התשובה הוא נצור לשונך מרע סור מרע ועשה טוב, כמאמר המשורר[14], וידוע[15] דעינא ולבא תרי סרסורי, כאשר ירדוף הכורה באר

12. זוהר כי תשא, קצ"א ע"ב. 13. תנחומא אמור, כ"ב. 14. תהלים ל"ד, י"ד — ט"ו. 15. ירושלמי ברכות פ"א הלכה ה'.

אי׳ סבי מלי אריא בשולא. לי אמרים בגמרא דעקמא משום מרדא שפיר אלא מאחר שאמרו שלא כשמעם כמלאכה נמי: **אסמגים** לחי. ואיתא אמר אם לא הוה רחקן הוינו אמרי לרשון ביתי לחבוי נמי דאמרי אלא משום מרדא ומשום הנאה ונם לשון רלשו לי מיים ליה מרגוכיא כריסיה מרי לחמי פוך שבטבוקן כפיר רבינו שמואל ליולדים לאכלה לרשון פוך שבטבוקן ולרשון נמי כשמעם כלא וקן ומשמע נמי כמה כמה: יומא (ר׳ מנ) מי שיש לו חפקין כרלשו פוך מדרכו כיום כשבריה ולוט מהכם אלא. לשיבה כשמיה כיוהיא וקן ומשמע ביהמלמי אכל אסור בדרשה לה אסמגה מאר בדרשה לה אלא שלא אכלה אסמגה מאר מי שיש לו מפקין כרלשו פוך מדרכו כיום כשבריה ולוט מהכם אלא. לשיבה כשמיה כיוהיא וקן ומשמע ביהמלמי אכל אסור בדרשה ל

וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: ח אִם־לֹא תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה: ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה: שלישי

קַיֵּם לִי לְמֵימַר לְבָרְךָ אִתַּן יָת אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹהִי קֳדָמָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לְבְרִי מִתַּמָּן: ח וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרָךְ וּתְהֵי זַבְּנָה מִמּוֹמָתִי דָּא

לקט בהיר

לאמירה, כי אמירה פירושו שאומר לאחרים, ואינו כן הדיבור שפירושו שמוציא מחשבתו מכח אל הפועל אבל אין פירושו שהוא לאחרים, לכן אדם נקרא מדבר, כמו שאתאמר דומם זומם מי מדבר, אבל אין לומר זומם מי אומר, והגם שמצינו פעמים אמירה ולא נזכר השומע לפי שמובן מאליו וחסר, אבל ודאי שיש שם שומע, כגון אמרי נא אחותי את פירושו אמרי לכל שואל (רד"ק), ועל פי זה נבין דברי רבינו כאן ובשאר מקומות, שאמר לשון אמירה טפל לומר לי לו ולהם שהלא פירושו לאחרים וא"כ נכון הוא ושורת הדיבור הוא נקשרו אל השומע, אמר לי, אבל אינו נכון לומר אמר אלי שפירושו אמר עמי שאינם אלי או עמי אינו מקושר כמו אינם לי, ולהפך הוא אבל דיבור שייך לומר דיבר אלי או דיבר עמי שפירושו דיבר דברים והיה זאת עמי, ואין כוונת רבינו שאי אפשר וממש לא מצינו בשום מקום אלא בחופן זה, שהלא כתיב (שמות ל"ב ל"ז) נחה את העם אל אשר דברתי לך, וכן להפך כגון מה אומר אליהם (שמות ג' י"ז) חה מישוטא דמישוטא ויולא מן הכלל, וכוונת רבינו שאין זה לשון הרגיל והנכון מטעם שאמרנו, לכן כמעט בכל המקומות שאמר הכתוב לי לו ולהם אבל דיבור ודאי שפירושו דיבר לגרכי וכמו שהביא ראיות לזה במקומות אחרים, ומה שהאריך עוד רש"י לומר כמו אשר דבר עלי ר"ל כאילו נאמר אשר דבר עלי, ולזונו בזה להוסיף ביאור ולגלות כוונתו במה שאמר לגרכי לא היתה כוונתו שהענין הוא כן אלא פירוש המלות הוא כן (ראב"ם), וא"ת למה לא אמר הכתוב ואשר דיבר אלי לשון המצוה, ועוד קשה לפי מה שאמרנו שיש יולא מן הכלל מי הכריחו לרש"י לפרש לגרכי הלא אפשר שגם זה יצא מן הכלל שהלא באמת היה דיבר זה לאברהם ממש לא רק לגרכו, וי"ל לפי שדיבור זה היה קודם שנימול ואז לא נא הדיבור אלינו בהתגלות כידוע לזה אמר הכתוב דיבר לי שיהיה משמע לא אלינו ממש אלא לגרכו כלומר הקב"ה דיבר לעצמו והוא שמע ופעל על פניו (מ"ל), וע"פ האמור נוכל לישב קושיה הגראה בדברי רבינו, כי ביומא ד': אמאי דאמרינן קול לו קול אלינו פירש"י לו היה יכול לומר וכתב אלינו ללמדך וכו' עכ"ל, פירושו אשם היה הקול נשמע לכל ישראל היה יותר נכון לומר קול לו פי' לגרכו של משה שהוא ימסרנו לישראל, מאחר שידענו שאינו שייך אצל הקב"ה שידבר אל אדם (ואפי' למשה הגם שפה אל פה אדבר בו) אלא מדבר לעצמו והענין שומע, ומדאמר „אליו" להשמיענו שלא רק לגרכו דיבר אלא גם אליו כדי שישראל לא ישמעו (ב"ב): ח) אין זה אונקלוס אלא פירושו שכך ראוי לתרגמו (ראב"ם): ט) פי' כי שם כרת עמו ברית, וברית היינו שבועה (בא"י): י) ההכרח לכל זה שאמר ונקיים וכו' פשיטא שנקי הוא ומה יכול לעשות, וכי יגזול את נחס, אלא ודאי שאמר כן לומר אחריו תיבת „זאת", כלומר דוקא משבועתי זאת

אור החיים

ח. ונקית משבועתי זאת.[מא] פירוש מקיחת אשה לבנו מאת מולדתו אבל משבועת קיחת בת כנען במקומה עומדת שהוא דבר כחלוי בידו:

אור בהיר

אם מארצי ומולדתי ודי, אלא ודאי לגזות עליו בא שיקר ויקח. מא) הלא תוך מדרכינו אין כאן אלא שבועה אחת, ולמה אם כן תיבת

לְחוּד יָת בְּרִי לָא תְתֵב לְתַמָּן: ט וְשַׁוִּי עַבְדָּא יָת יְדֵהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְּאַבְרָהָם רִבּוֹנֵהּ וְקַיֵּם לֵהּ עַל פִּתְגָמָא הָדֵין: י וּדְבַר עַבְדָּא עֲשָׂרָא גַּמְלֵין מִגַּמְלֵי רִבּוֹנֵהּ וַאֲזַל וְכָל שְׁפַר רִבּוֹנֵהּ בִּידֵהּ וְקָם וַאֲזַל

רש"י

לאינו חחר[יא] אצל יעקב בן בני סופו לחזור (נ"ר): (י) **מגמלי אדוניו.** נכרין היו[יב] משאר גמלים, שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים (נ"ר): **וכל טוב אדוניו בידו.** שטר מתנה[יג] כתב* ליצחק על כל אשר לו (נ"ר) כדי שיקפלו לשלוח

* שיטי מטרשאת • כתוב

לקט בהיר

אמה נקי אבל יש שטעה שאין אמה נקי, ומצינו שאליעזר כשמיפר לשון השטעה אמר אם לא אל ארצי וכו', גם מצינו שאמר אברהם אשר אנכי יושב בקרבו והוא ענר אשכול וממרא שהוא יושב אצלם, לפי"ז היו כאן ג' שטעות, הא' על הכנעני בכלל, זה בשום אופן לא מקח, ושטעה ב' על ענר אשכול וממרא בחנאי אם לא יצא קודם לארצו ומולדתו, אולם זה תרגם ומולדתו זה משפחתו נאור (ואם לא יאמו לו ממוריב הוא ליצא אל ישמעאל ואל לוט, שהגם שאינם ארצו, אבל על כל פנים הם מולדתו פי' משפחתו, חה שפי' רש"י להלן ימין ושמאל ישמעאל או לוט - ג"א), ואם גם הם לא יאמו לו אז נקי הוא משבועה זאת פי' משטעה הב' ומתריב הוא ליקח מן הכנעני אשר הוא יושב בקרבו (ראב"ם), אבל באו אל אליעזר לא הורשה לי הגם שהיה זקן ביאו ודולה ומשקה וכו', אבל היה עבד חה פיאון שקלנת גם עדיין עליו (ג"א): יא) ופשוט שכל המאמר הזה המיומר בא בשביל המיעוט, ואמר זאת לעבד שיאמר כן לבתואל ולבן, כדי שלא יאמרו אין אנו כדאים בעיני אברהם לשלח בנו אצלינו והאיך אנו אנוכים לשדך בנו אמנו, לזה יאמר להם שהוא משוח קדושתו של יצחק על ידי העקידה, אבל בן בנו וכו' (ג"א): יב) שאל"כ פשיטא שהיו מגמלי אדוניו ומאי למימרא, ופי' זמומין פיהם חסומין וסגורים בדבק, והגם שבהמות אברהם לא היו אוכלים מן הגזל, הוא בעצמו ודאי שלא סמך על זה, גם לגמל לאחרים (ראב"ם): יג) שאי אפשר לפרש בידו בדשותו שלא היה בדשות העבד כל טוב אברהם, ובידו ממש אי אפשר רק על ידי שטר (ראב"ם). וכתב בו „מכאן ולאחר מיתה" פי' מה שיהיה לו בשעת מיתה נחונה ליצחק מעכשיו, לזה היה יכול ליתן מתנות לבני הפלגשים (נה"ק):

אור החיים

רק את בני וגו'. לא השביעו על דבר זה[מב] ואין זה אלא השובה לאומרו הכשב אשיב וגו': **ט. וישבע** לו על הדבר.[מג] פי' על בת כנען בהחלט ועל ארץ מולדתו אם תרצה לבא עמו:

י. עשרה גמלים מגמלי.[מד] פי' טעם קחתו עשרה, כי בערך גמלי אדוניו[מה] כלוקח אחד היו, חולת זה היה מספיק באחד. עוד ירצה שלקח עשרה גמלים פי' הרבה על דרך אומרו (ש"א א' ח') טוב לך מעשרה בנים. ואומרו מגמלי אדוניו פי' מהמיוחדים לגורכו המובחרים אצלו כדי שיטענו הרבה[מו] ובא לשלול שאר הגמלים שהיו לאברהם מכלל הנכסים. ואומרו וכל טוב[מז] פירוש כל מובחר שבקנייני אדונו זהב וכסף ובגדים טובות ומרגליות. והטעם אם לא תרצה לבא אחריו ילקח בית נכותו. גם לאם יתחייב במוהר ירחה כי יש ממה להרבות מוהר ומתן. ואומרו בידו פירוש שבידו[מח]:

אור בהיר

זאת. מב) מאחר שאינו כולנו נמעלה בתוך השבועה. מג) על הדבר הזה מיומר. מד) פשיטא שמגמלי אדוניו, וכי גזל גמלים. מה) שהיה לו רב. מו) וכל הענין לומר שלקח הרבה גמלים מובחרים שיוכלון שאת הרבה. מז) וכי אפשר ליקח הכל, ובפרט בידו. מח) פירוש שברשות אדונו.

וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרָיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃
א וַיְבָרֶךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר
הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃
ב וַיֹּאמַר | יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
הַקְרֶה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם
אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ ג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־
עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת
לִשְׁאֹב מָיִם׃ ד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר
אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה
שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ

לקט בהיר

יד) כי פי׳ נַהֲרַיִם ב׳ נהרות כמו אַלְפַיִם ב׳ אלפים (בא״ר): טו) כי וינרך מלשון ברכים, פי׳ הניח אותם ליגע על ברכיהם, וזה רגילתם כי כן דרכם לגוח (במ״ח): טז) פי׳ אין זה ניחוש (ומה שאמרו רז״ל בחולין (ל״ה:) כל נחש שאינו כאליעזר אינו נחש, פירושו, שצריך להיות המנחש בטוח בו וסומך עליו כאליעזר, וכמו שפירש״י שם אבל אליעזר עצמו לא בטח בניחוש וכסימן - ג״א) אלא הוכחה שהיא בעלת לב טוב, ודבר זה צריך להיות בבית אברהם, אבל אין זה מספיק שהיא ראויה בכלל, שזו רק מדה אחת טובה וצריכה להיות הוגנת בכל המדות, גם מעכב שתהיה דוקא ממשפחתו, לזה התפלל וכה אדע שאין פירושו שכן יהיה שעל ידי סימן זה יהיה נודע לי שנעשה חסד והיא היא ההוגנת, לא כן הוא, אלא הוא לשון תחנה, כלומר יהי רצון מלפני אלקי אדוני אברהם שלא אצטרך לילך ולבקש ולהטרים למצוא אותה נערה ההוגנת אלא עשה חסד זאת שכמו שיתברר

אור החיים

יב. ויאמר כ׳ וגו׳ הקרה וגו׳.[מט] בטוח היה אליעזר באדונו שתפלתו מקובלת אשר התפלל הוא ישלח מלאכו וגו׳ והוסיף הוא להתפלל שיהיה הוא ראוי ליעשות הדבר על ידו, כי ימצא לפעמים שתהיה מניעה לקיים דברי התפלה מצד האמצעי, לזה התפלל לאלהי אדונו שיקרה לפניו[נ]. וטעם שהוצרך לעשות סדר זה[נא], כי חש לבל יטעוהו משפחת אברהם כשידעו כי הוא מצווה ועומד לקחת בת מהם יתנו לו שפחה משפחותם אשר אתם בבית ויאמרו כי היא מזרעם לזה נתחכם ועשה כסדר זה בהבחנה מובהקת שהיא הוותרנות המופלאת שנותנת יותר ממה ששאל ממנה. גם בזה ידע אותה ידיעה לודקת כי היא מבית אברהם שהשיחה לפי תומה מבלי דעת דבר ממנו כי אותה יבקש ופתח דבריה באומרה (פסוק כ״ד) בת בתואל וגו׳:

אור בהיר

מט) מדוע יתפלל ויטרים שתבא היא אצלו, ולא יצא הוא אחריה. נ) אבל אין כוונת תפלתו באומרו הקרה נא לפני שימצא הקב״ה את רבקה אליו אל הענין. נא) ולא הלך לתוך העיר לחפש.

זַמְנָתָא לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אִידַע
אֲרֵי עֲבַדְתָּ טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי׃
מ וַהֲוָה הוּא עַד לָא שַׁצִּי
לְמַלְּלָא וְהָא רִבְקָה נְפָקַת
דְּאִתְיְלִידַת לִבְתוּאֵל בַּר מִלְּכָה
אִנְתֵּת נָחוֹר אֲחוּהִי דְּאַבְרָהָם
וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפָּהּ׃ מא וְעוּלְמְתָא
שַׁפִּירַת חֵיזוּ (נ״י שַׁפִּירָא לְמֶחֱזֵי)
לַחֲדָא בְּתַלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעָהּ
וּנְחָתַת לְעֵינָא . וּמְלַת קוּלְתַהּ
וּסְלָקַת׃ מב וּרְהַט עַבְדָּא
לְקָדָמוֹתַהּ וַאֲמַר אַשְׁקִינִי (נ״י

לַאֲרַם דִּי עַל פְּרַת לְקַרְתָּא
דְנָחוֹר׃ יא וְאַשְׁרֵי גַּמְלָיָא מִבָּרָא
לְקַרְתָּא לְבֵאוֹרָא דְמַיָּא לְעִדַּן
רַמְשָׁא לְעִדַּן דְּנִפְקָן מַלְיָתָא׃
יב וַאֲמַר יְיָ אֱלָהּ דְּרִבּוֹנִי
אַבְרָהָם זַמִּין כְּעַן קָדָמַי יוֹמָא
דֵין וְעֲבַד טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי
אַבְרָהָם׃ יג הָא אֶנָא קָאֵם עַל
עֵינָא דְמַיָּא וּבְנָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
נְפָקָן לְמִלֵּי מַיָּא׃ יד וּתְהֵי
עוּלְמְתָא דְּאֵימַר לַהּ אַרְכִּינִי
כְּעַן קוּלְתִךְ וְאֶשְׁתִּי וְתֵימַר
אִשְׁתֵּ וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי יָתַהּ

לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ
חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ מ וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה
לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יָלְדָה
לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי
אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ מא וְהַנַּעֲרָ
טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא
יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ
וַתָּעַל׃ מב וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר

רש״י

הוכחת בירורת[מ] (פרוגיש״ט בלע״ז): **ובה אדע.** לשון תחנה, הודע לי בה כי עשית חסד, לא תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד[מא]: (מז) **בתולה.** ממקום בתולים[מב] (נ״ר): **ואיש לא ידעה.** שלא כדרכה, לפי שבנות הכנעניים* (היו) משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר, העיד על זו שנקייה מכל (נ״ר): (ח) **וירץ העבד לקראתה.** [מג] לפי שראה שעלו המים

שיטי מקובצת • הוכחה - הגיון.

לי מדת לב טוב שלה במעמד זה ובמעשה זאת כמו כן ימוודע לי שתהיה נערה זו אותה המתבקשת (במ״ח): יח) ככר אמרנו שלשון הוכחה יש לפרשה בכמה פירושים לשון תוכחה ומוסר, ולשון התווכחות זה עם זה, ולשון בירור דברים, ונדע פירושו לפי ענינו (רא״ם): יח) אין רצונו בזה לפרש תיבת „אדע" שפירושו עתיד אני לדעת, שכבר אמר שפירושו הודע לי בה, אלא מפרש הענין שאין הרצון הודעת נבואה אלא ע״י שתהיה ממשפחתו והוגנת לו: יט) ולא די לומר ואיש לא ידעה שלא כדרכה ומכ״ש כדרכה שרק

יתר תיבת בתולה מורה לנו שפי׳ ידעה היא שלא כדרכה, שבלא זה הלא מצינו ידיעה שהיא כדרכה, כגון והאדם ידע את חוה וכו׳, גם בכלל בתיבת בתולה שלא היתה מוכת עץ (רא״ם): כ) למה רק ועל מה רק, ודאי שראה דבר חידוש ונתפעל (ג״א), ומדאמר הכ׳ ותמלא כדה ותיכף לומר ותשאב כמו בשאר מקומות, לומר שהיא לא שאבה מלמטה למעלה שלא דחפה את הכד לתוך המים אלא עלו המים למעלה מן הכד ונתמלא (רש״י בב״ר), ודוקא בפעם ראשונה אבל אח״כ ותשאב לכל גמליו, וכשספר העבד אמר „ותשאב" אולי לא יאמנו לו (רמב״ן):

אור החיים

טו. טרם כלה לדבר.[מד] פירוש בעודו אומר עם אדוני[מה] והנה רבקה, והוא פרק בת סימן כי היא זאת שראויה להיות עם אדונו: **רבקה** יולאת.[מו] פי׳ מסובבת יציאה מהזולת[מז] לגד תפלת אליעזר עשה כ׳ שהגיע באותו רגע לא קודם ולא אחר כדי שלא יכשל באחרת כי היא זאת אשר יולדה לבתואל וגו׳ היא בת זוגו של יצחק, וכמו שפירשתי בפרשת וירא בפסוק (כ״ב כ׳) ויהי אחרי

אור בהיר

גב) מה משמיענו בזה שהיה טרם או אחר כלה לדבר. ואין לומר שהיה לו עוד לדבר ורבקה הפסיקו, שא״כ למה לא אמר מה שהיה בלבו עוד לדבר. גג) שב׳ מיבות אלו היו סוף דיבורו, ובאומרו מיבות הללו ראה פתאום את רבקה. פרק בת סימן הוא פרק ו׳ ממסכת נדה, וכאן היא מליצה נאה, (פרק) עת חמן (בת) שבאתה רבקה (סימן) כי היא זאת וכו׳. גד) ולא אמר בלה לו יצאה. גה) מהמסבב סיבות יתברך.

מבוא לגמרא

פרק ראשון

מבוא

מבוא — הוא ספר המקיף את כל הנושאים הנלמדים בגמרא, ומסביר אותם בדרך ברורה ומסודרת. המבוא מיועד לתלמיד המתחיל ללמוד גמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר. המבוא מסביר את מבנה הגמרא, את שיטת הלימוד, ואת הכלים הדרושים ללמוד גמרא בעצמו.

גמרא — הוא הספר הראשי, שבו נכתבו דברי חכמים ודיונים בהלכות ובאגדות. הגמרא נכתבה בארמית, ומלווה בפירוש רש"י ובתוספות. הגמרא מחולקת לדפים, ולכל דף יש שני עמודים, המסומנים בא' ובב'.

מסכת — הוא חלק מסוים מן הגמרא, המוקדש לנושא אחד. ישנן שש מסכתות בסדר זרעים, ושלושים ושבע מסכתות בסדר מועד. כל מסכת מחולקת לפרקים, ולכל פרק יש מספר משניות.

משנה — הוא הטקסט הקצר, שנכתב בעברית, ומהווה את הבסיס לדיון בגמרא. המשנה נכתבה בידי רבי יהודה הנשיא, ומהווה את הבסיס לכל הדיון בגמרא. המשנה מחולקת לפרקים, ולכל פרק יש מספר משניות.

רש"י — הוא פירוש הגמרא, שנכתב בידי רבי שלמה יצחקי, ומלווה את הגמרא בכל דף. רש"י מסביר את המילים הקשות, ומסביר את הרעיונות הקשים. רש"י נכתב בעברית, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

תוספות — הוא פירוש נוסף, שנכתב בידי בעלי התוספות, ומלווה את הגמרא בכל דף. התוספות מסביר את הקשרים בין הדברים, ומסביר את הרעיונות הקשים. התוספות נכתב בעברית, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

הלכה — הוא הדרך, שבה נוהגים לפי הגמרא. ההלכה נקבעת בידי חכמים, ומבוססת על הגמרא, על המשנה, ועל הפוסקים. ההלכה נקבעת בעברית, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

אגדה — הוא הסיפורים, שנכתבו בגמרא, ומלווים את ההלכות. האגדה נכתבה בעברית, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

דף — הוא יחידת הלימוד, שבה לומדים בגמרא. כל דף מחולק לשני עמודים, ומכיל מספר רב של דברים. הדף מסומן בא' ובב', ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

עמוד — הוא חלק מן הדף, שבו נכתבים דברים מסוימים. העמוד מסומן בא' ובב', ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

בבא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

אמר — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

תנא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

אמוראי — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

גמרא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

מבוא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

מבוא לגמרא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

פרק ראשון

מבוא

מבוא — הוא ספר המקיף את כל הנושאים הנלמדים בגמרא, ומסביר אותם בדרך ברורה ומסודרת. המבוא מיועד לתלמיד המתחיל ללמוד גמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר. המבוא מסביר את מבנה הגמרא, את שיטת הלימוד, ואת הכלים הדרושים ללמוד גמרא בעצמו.

גמרא — הוא הספר הראשי, שבו נכתבו דברי חכמים ודיונים בהלכות ובאגדות. הגמרא נכתבה בארמית, ומלווה בפירוש רש"י ובתוספות. הגמרא מחולקת לדפים, ולכל דף יש שני עמודים, המסומנים בא' ובב'.

מסכת — הוא חלק מסוים מן הגמרא, המוקדש לנושא אחד. ישנן שש מסכתות בסדר זרעים, ושלושים ושבע מסכתות בסדר מועד. כל מסכת מחולקת לפרקים, ולכל פרק יש מספר משניות.

משנה — הוא הטקסט הקצר, שנכתב בעברית, ומהווה את הבסיס לדיון בגמרא. המשנה נכתבה בידי רבי יהודה הנשיא, ומהווה את הבסיס לכל הדיון בגמרא. המשנה מחולקת לפרקים, ולכל פרק יש מספר משניות.

רש"י — הוא פירוש הגמרא, שנכתב בידי רבי שלמה יצחקי, ומלווה את הגמרא בכל דף. רש"י מסביר את המילים הקשות, ומסביר את הרעיונות הקשים. רש"י נכתב בעברית, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

תוספות — הוא פירוש נוסף, שנכתב בידי בעלי התוספות, ומלווה את הגמרא בכל דף. התוספות מסביר את הקשרים בין הדברים, ומסביר את הרעיונות הקשים. התוספות נכתב בעברית, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

הלכה — הוא הדרך, שבה נוהגים לפי הגמרא. ההלכה נקבעת בידי חכמים, ומבוססת על הגמרא, על המשנה, ועל הפוסקים. ההלכה נקבעת בעברית, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

אגדה — הוא הסיפורים, שנכתבו בגמרא, ומלווים את ההלכות. האגדה נכתבה בעברית, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

דף — הוא יחידת הלימוד, שבה לומדים בגמרא. כל דף מחולק לשני עמודים, ומכיל מספר רב של דברים. הדף מסומן בא' ובב', ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

עמוד — הוא חלק מן הדף, שבו נכתבים דברים מסוימים. העמוד מסומן בא' ובב', ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

בבא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

אמר — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

תנא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

אמוראי — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

גמרא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

מבוא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

מבוא לגמרא — הוא מילה, שמופיעה בגמרא, ומלווה אותו בדרך הלימוד עד שהוא מגיע לרמה גבוהה יותר.

מ׳) כתב שהשגת התורה נתה לו ע״י שהתפלל ע״ז, וביוסף שהחסיר לכוון בתפילתו על השגת חכמת התורה הרגיש שלא כי׳ השגתו בשלימות, וזהו וילא יעקב לשוח ואין שיחה אלא תפלה, ואז ״גמליס״ נתיס שפע חכמה. ומה״מ זכה לזוגתו רק על ידי תפלתו, שגם האשה מסייעת להשגה, כדאמרינן בקידושין (כ״ט ע״ב) ישא ואח״כ ילמוד, וכה״ג ביוה״כ הולרך להיות נשוי דוקא, וכפר בעדו ובעד ״ביתו״, הרי דהאשה נלרכה לשלמות עבדות ה׳, וזה בא רק על ידי תפלה.

מי הים הלזה ההולך בשדה לקראתינו. איתא במדרש (בר״ר ס״ד ע״ו) שראתה אותו הדור ותוכא מפניו, כתיב הכא הלזה וכתיב גבי יוסף בעל החלומות הלזה. משמע שהי׳ הדר ביוסף, וא״ב למה דייקא ביוסף, ובספר אמרי שפר להגאון הי״ש קלוגער ז״ל פירש דשניהם עמדו בנסיון ילחק נסיון הבעקידה ויוסף נסיון אשת פוטיפר ושניהם הי׳ להם סיוע מאביהם, יוסף כדאיתא בסוטה (ל״ו ע״ב) ותתפשהו בבגדו לאמר וגו׳ באותו שעה באתה דיוקנו של אביו, וילחק ג״כ הי׳ לו סיוע מאביו דע״י שראה שמחת אביו לעשות רצון קונו נתעורר בו ג״כ הרצון עיי״ש.

ואני אוסיף בעז״ה לבאר הדברים היטב, דבאבות (ג׳ י״ד) איתא חביב אדם שנברא בצלם הבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, ובאור הישמח משה (פ׳ וישב) דבכל איש ישראל נתקק בו שם אלקים (ונראה דשם הזה משמרתו מפגעים רעים רח״ל, וזהו בצלם ״אלקים״ עשה את האדם), וכתב עוד שם דמי שעובד ה׳ במסירות נפש חוץ לדרך הטבע נתקק בו שם הוי׳, והחילוק דהא׳ ניצל רק בדרך הטבע, דאלקים בגימטריא הטבע, והב׳ ניצל אפילו שלא בדרך הטבע, ופירש בזה הקרא (דברים כ״ח י׳) וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך, (אגב אומר דהנה חז״ל דרשו על האי קרא בברכות (ו׳ ע״א) כי שם ה׳ נקרא עליך אלו תפלין שבראש, ונראה דב׳ הדרשות עולין בקנה א׳ דבבר פירש רבינו מהרש״ז ז״ל אלו תפלין ״שבראש״, שפנין התפילין חקוקים בראשו, והיינו שמכוין בראשו הכוונות השייכות לתפילין, ונראה דלכוין כן בא רק ע״י דביקותו בתורה וממילא זוכה להקיקת שם הוי׳), והנה מי שעומד בנסיון ועושה שלא בדרך הטבע הוא עובד ה׳ במסירות נפש, כמבואר בעיון יעקב ברכות (כ׳ ע״א) גבי קמאי הוה קא מסרי נפשייהו אקדושת השם, ועל ידי זה זוכה להקיקת שם הוי׳ כמו יוסף.

אלא דבאמת לא היתה בשלימות אצל יוסף שהולרך לסיוע אביו כנ״ל, אך י״ל דכתיב (קהלת ח׳ א׳) חכמת אדם תאיר פניו שהתורה מסייעת לאור פניו, וכיון שיוסף הי׳ מלא חכמה שכל מה שלמד יעקב בבית מדרשו של שם ועבר מסר לו, ע״כ זה השלימה לאור פניו בשם הוי׳, וילחק ג״כ הי׳ נסיון כנ״ל והי׳ בה חסרון שהולרך לסיוע אביו כנ״ל, אמנם כתיב (בראשית כ״ה כ׳) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות, והקש׳ בשפת אמת דכיון שנתן הכל ליצחק מה נתן לבני הפלגשים, ותירץ דאת כל אשר ״לו״ היינו תורה ועבודה הי׳ וידיעות רוחניות נתן ליצחק, ולבני הפלגשים נתן עניני עוה״ז, וא״כ יצחק הי׳ מלא תורה כיוסף והשלים החסרון כמו גבי יוסף, ואפשר לפרש בזה הכתוב (דברים ל״ג י״ז) בכור שורו הדר לו דאיתא בב״ק (ע״ב ע״א) ובברש״י שם דליומד תורה בעיון נקרא שור, ובכור הוא לשון חשיבות כמו אף אני בכור אתנהו (תהלים פ״ט כ״ח), וזהו בכור שורו חשיבות ליומדו הדר לו סייע להדורו, וא״ש הדמיון ליוסף.

ויביאה ילחק האוהלה שרה אמו. פרש״י והתרגום, שהיתה דוגמת שרה, שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב״ש לערב״ש, וברכה מצוי בעיסה, וענן קשור על האוהל ומשמתה פסקו והשבתה רבקה חזרו. פירשתי במסיבת חתן, בב׳ אופנים, א׳ לפי מה שפירשתי בפ׳ בראשית המסורה ג׳ פעמים לאדם, (בראשית ב׳ כ׳) ולאדם לא מצא עזר, (שם ג׳ י״ז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך, (קהלת ב׳ כ״א) ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו, דהכוונה ולאדם השלם מלשון אדמה לעליון, שעיקר חשקו בתורה ועבודות ה׳ לא מצא עזר, שהרי הרבה מניעות ועיכובים בשוקי בראי נגדו בענין פרנסה וכיולא, אבל מ״מ אין לאדם למנוע בשביל זה מדרך הטוב כי ולאדם אמר הבורא יה״ש כי שמעת לקול הנשמה שנקראת אשתך, ע״כ ולאדם אפילו לא עמל בענין הפרנסה מ״מ יתננה חלקו, וכל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול דרך ארץ, וזהו הכוונה דאע״ג דדלק נר מע״ש לע״ש הרמז לעסק התורה והמצות מ״מ היתה ברכה מצוי בעיסה, היינו שפרנסתו היתה מזדמנת לו בלי עמל, ועיין בישמח משה פ׳ בשלח].

ויביאה ילחק האוהלה שרה אמו (בראשית כ״ד ס״ז). פרש״י והתרגום שהיתה דוגמת שרה, נר דלוק מערב שבת לע״ש, וברכה מצוי בעיסה, וענן קשור על האוהל. פירשתי במסיבת חתן בהקדם מה שפירשתי המסורה ובה ג׳, א׳ ובה אדם כי עשית חסד (שם כ״ד י״ד), ב׳ ובה אדם יקרה (דה״א כ׳ ב׳), ג׳ ובה יחסו עניי עמו (ישעי׳ י״ד ל״ב).

לפי מה שפירש בערוגת הבושם בפרשתן (כ״ד כ״ב) ושני למידים על ידיה עשרה זהב משקלם. פרש״י רמז לשני לוחות מלומדות, י׳ זהב רמז לי׳ הדברות שבהן, שרמז לה שלא די במדת החסד שלה שהוא כולל מצות שבין אדם לחבירו, רק גם במצות שבין אדם למקום לריכה לדקדק ולקיימם במילואם, דב׳ הלוחות מלומדות הם ה׳ דברות ראשונות דמייתי ממצות שבין אדם למקום, דגם כיבוד אב איתא בזוכר דשייך לאחר מיתתם להתנהג עפ״י התורה, באופן שיהי׳ להם נחת רוח, והדברות לוח השני מייתי במצות שבין אדם לחבירו, וצריך שיהיו מלומדות, ע״כ. וזהו פירוש דברי המסורה ובה אדם יקרה מרמז על אהבת התורה, דכתיב בה (משלי ג׳ ט״ו) יקרה היא מפנינים, ובה יחסו עניי עמו רמז לגמ״ח ומצות שב״א לחבירו, ואם שניה אלו נמצאים בה אז, ובה אדם כי עשית חסד, שראוי׳ היא ליצחק.

וזהו כוונת רש״י, שהי׳ נר דלוק מע״ש לע״ש וזה בא בשכר אהבת תורתה, דנר מרמז לחכמה כמו המנורה שממנה שפעת החכמה, וברכה מצוי בעיסה, בשכר הכנסת אורחים ואהבת הבריות, ועמן קשור באוהל היינו השראת השכינה, משום שתמיד היתה בשמחה ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה כדאיתא בשבת (ל׳ ע״ב).

ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות. האי קרא לאו סיפי׳ ריש׳ דכיון דנתן הכל ליצחק לא הי׳ לו מה ליתן לבני הפלגשים, ורש״י מייתי מדרש (פס״א ו׳) דכח הברכות לברך את מי שירלה נתן ליצחק, ובסיפא פרש״י מסנהדרין (ל״א ע״א), נתן אברהם מתנות, שם טומאה מסר להם, דל״א מה שניתן לו על אודות

מסורת הש"ס

מוסף רש"י

שחיטתו בצפון. כשלא לשמה, ושעון פתנת בהונות. מין לשם מטרע, ומסיבה ונסכים כו'. כמומר שנמשך, ואכל לזכרי בהונה ליום ולילה. שמא לשם סוס (מגילה קה. וכעי"ז נסוסים עו.).

[פסחים יג: ביצה יט: נכרים עב: נכרים מב:]

הגהות הגר"א

[א] גם' יכנה נפשרש נמחק:

[מרגלות כו ר"ש יא ופ"ם]

[ע"ל חיתה לי חצ"ר]

הגהות מהר"ב רנשבורג

א) תוס' ד"ה כשור לא תומר יקח כי פרו לגיך. ר"ב עי' מהרלב"ם בהתפיה פ' ויקהל דף מא ע"ל ובמי לקוף מסכת בכורים מיט:

מתלי ג

מגי ג

הגהות מהר"ל

[מ' פוס' ר"ש יז: מוף ד"ה אבר וכו' כתם ישוב על זה]

ע"ל ולשבר

[ריטב זה שיין לשל קודש ר"ש כתוב]

[ר"ש מה. יח.]

*) [וע' פוס' מיר מ.ד"ה לו ושפ' יבמות מח. ד"ה כבכים ושפ' מ"ז ג. ד"ה מגלה ושפ' כ"ק ג. ד"ה פרקין]

מעד הגלגלת שביה שיעשה כשיעור בולטי מן הגרעה לו שמא לא יביא אמטו כלל כיון שאינו אלא אבן שפיר ממא וא"ל ל להביא להכשירו שיש דבר ומה שמביא חמאתו ביום הגלגלתו הייט כר"ע דאמר בתוספתא נזיר שאם גלח בשמיני מביא קרבנותיו בו ביום וסבא זהו. אמו גילוח בשמיני שקבא לאותו מעני מירות מהרה ומחנה על חמאתו אם שמא אני חמאתי זו חוכחי למירות מומאה ושולה נדנה פירוש שולה בהמה שביא שפיך מעוס מירות מומאה ואם מהור אני מעוה ו חוכחי וחמאתי מספק ומגלח לאמו ולקנו ונבות עיטו לדבר שהמלרעים מגלחים ואמר גילוח זה כתוב בתוספתא (פ"ז) מביא

תורה אור

שחיטתו בצפון ומעון מרגה בהונות וסמיכה ונסכים ותנופה וחזה ושוק ונאכל לזכרי כהונה ליום ולילה ולא הזרו לו חכמים לר' שמעון מפני *שמביא קדשים לבית הפסול שמעון סבר לה כרבי שמעון בחדא ופליג עליה בחדא: שלשה דברי אגדה כתוב אחד אומר (ה) °כי לא אתפרע במות המת וכתוב אחר אומר °כי חפץ ה' להמיתם כאן בעושין תשובה כתוב אחר אומר °כי °לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכתוב אחר אומר °ישא ה' פניו אליך כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין כתוב אחר אומר °כי בחר ה' בציון וכתוב אחר אומר °כי על אפי ועל חמתי °היתה העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה עד היום הזה כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה: שלשה דברי ברוחות אשתו של לוט מרו שתמא אמר להם מת ממא ואין נציב מלח ממא בן שונמית מרו שטמא אמר להן מת ממא ואין רז ממא מתים לעתיד לבא צריכין הזאה שלישי ושביעי או אין צריכין אמר להן לכשיחיו נחכם להן איבא דאמרי לכשיבא משה רבינו עמהם: שלשה דברי דרך ארץ מה יעשה אדם ויחכם אמר להן דבה בישיבה וימעט בסחורה אמרו הרבה עשר כן ולא הועיל להם אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו שנאמר °כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ותני ר' חייא משל למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו ומשגר לאוהביו ממה שלפניו מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגיא מה יעשה אדם ויתעשר אמר להן [א] דבה בסחורה וישא ויתן באמונה אמרו לו הרבה עשר כן ולא הועילו אלא יבקש רחמים ממי שהעושר שלו שנאמר °לי הכסף ולי הזהב מאי קמ"ל דהא בלא הא לא סגי מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים אמר להם ישא אשה הגונה לו ויקדש

כרין מעורע בשמיני שלו ואיתא יום ס"ח ומתנה עליו ס' ואוכל בקדשים מיד סייט אוכל בקדשים אמר שביעי יום דקתני לעיל ושוכח בהדיא שיום הכ"ח בשמיני שלו ומוכח נמי דלמחרת זהו למחרת של ס"ח והא במקום יום שמיני לגלגלתו כדפרישים: **וסמיכה** וגסכין. פי' בקונטרס דבאלים ליכא סמיכה כדאמרינן במנחות פרק שני מחזה (דף לב.) ולא מיין בה דתנן "כל קרבנות שיחיד מעונין סמיכה חוץ מבכור ומעשר ופסח "ואיכו אלים לא סמיכה אלים מעורע דאוריתא לא לא ומיהו לכ"ע סמיכה בעי ובפ"ב דנעבים (מ"ח) תנן בא ל [אגל] אלים סתוך ב' ידיו עליו והא דקאמר הכא ואיתו אלים קודם שחיטה דאמר מר בר רב אשי דאמר מר אמר מלאכי השרת ואיתו אלים קודם שחיטה לא לא ומיהו לכ"ע סמיכה אלים מעורע דאוריתא ומשום דסמיכה מעלה מעמאר אלמא קמ"ל

הלכה

הלכה

הלכה

ישראל מיד מפלשה קדין הני . אלו יחיד בעליה שון לך בית ישראל שלא קמה מקל ראשו אלפים . בשיר מפני מה בית הרגשה לשון הרע על שהיו מקל בעבור הפלה מלך בית ישראל . מלך ישראל בן בית ישראל . מלך ישראל בר אביה מלך יהודה

וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו: כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ
יָדָיו כְּיִדֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ:
כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר
אֲנִי: כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מְצַיִד
בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ
← וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יָיִן וַיִּשְׁתְּ: כו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי
בְּנִי: כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ

לקט בהיר

כיעקב, שא"כ למה לא משש כשהתחיל יעקב לדבר, וגם יעקב אמר לאמו אולי ימושני אבי ולא משש שיכירנו מקולו, אלא מן הסתם היו קולם שוה כמאומים (מ"ל), ולענין משד שהוא אינו עשו וצריך למשש אותו היה די לרש"י משום שאין שם שמים שגור בפיו, אבל לומר לו בפירוש שהושדו

רש"י

אבל עשו בלשון קנטוריא[כו] דבר, יקוס אבי (תנח"): (כד) **ויאמר אני.** לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) **וירח וגו'.** והלא אין ריח רע יותר משעוף העזים[כז], אלא מלמד שנכנסה עמו (ריח) ג"ע (תנח"

ביעקב הוסיף רש"י בהוכחה שהוא הוא המדבר בלשון מתנוים וכשהתחיל לדבר לא משש יצחק משום דיבורו בנחת, אלא כשהזכיר שם שמים חזר לחודדו גם משום דיבורו (בד"א): כ) לא משום רשעות אלא כך טבעו שעשיר יענה עזות ותחנונים ידבר רש (ג"א): כא) עורות העזים, ובס"ח כתב לאמר שהנגדים היו מבושמים מריח גן עדן משעה שאדם הראשון היה שם לבוש בהם, וא"כ לפי דבריו בגדי עשו היו לקוחים וגנובים מגיהנם, אבל לא ראה דברי קודש של רז"ל בב"ר ח"ל א"ר יוחנן אין לך דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו אלא בשעה שנכנס

אור החיים

כג. ולא הכירו כי היו וגו'.[קכח] ואף על פי כן דחה שמיעת קול מלפני חוש ההרגש כי הקול יכול להשתנות, או לגד משמיע[קכט], או לגד שומע[קל], מה שאין כן הרגשת שערות הידים הוא סימן מובהק:

ויברכהו. [קלא]פי' לגד כי מקודש שמשמו וידע כי עשו הוא לא היה לו דבר מכחיש לקול הבא לאזניו שאינו עשו והרי זה מתעתע ונכנס בחשדת יעקב שאמר והבאתי עלי וגו', והגם שלא מלינו לו שקללו אף על פי כן הכין לבו לשנאתו, ודבר זה בצדיקים יפעיל, ולא ולמד מרז"ל (ב"מ

אור בהיר

קכח) ולמה אם כן ויברכהו. קכט) שהדיבור משתנה ממתח ליתה וכדומה. קכז) שמיעת אוזן גם כן ישתנה. קכח) הלא אכל מקודש שברכו, וכי ב' פעמים ברכו. קכט) הלא הצדיק אצלו שהוא עשו, וגם ברכו, ולמה שואלו עוד הפעם, עוד היל"ל האתה זה בני וגו' כה"ל התמיה. קל) שתיבת זה לכאורה מיותר.

דְּלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵהּ וַאֲמַר הָוֹ
(נ"י חָזֵי) רֵיחָא דִּבְרִי כְּרֵיחָא
דְּחַקְלָא דִּי בָרְכֵהּ יְיָ: כח וְיִתֶּן לְךָ
מִטַּלָּא דִּשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא דְּאַרְעָא

בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי
כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה: שש
כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם

רש"י

ר"ח): **כריח שדה אשר ברכו ה'.** שנתן בו ריח טוב[כט], וחכו שדה תפוחים, כך דרשו רז"ל (תענית כ"פ): (כח) **ויתן לך.** יתן ויחזור ויתן[לא] (ר"ח), ולפי פשוטו מוסב* לענין ראשון, ראה ריח בני שנתן לו* כקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': **מטל השמים.** כמשמעו[לב], ומ"ל (ר"ח) יש לברכה* פיוס (**האלהים***[לג] (תנח' כ"ח) מהו האלהים בדין, אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך, אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין לדיק בין רשע יתן לך, וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו, ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו את הדין לא יקרא עליך תגר, לפיכך (מ"ל ח' ל"ט) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, אבל נכרי

שיטה מקובצת * מוסיף. * ריח אשר נתן לך. * הרבה לכמה פנים. * ד"א.

הברכה, ופשוטו דמוק ביומר שהלא מה שריחו כריח השדה אין זו ברכתו של יצחק שיהכן אחריו הוא"ו, לכן מביא קודם הדרשה שמיכת יתן נשאר נכת, ופירושו שלא יאמר לברכתו די אלא הגם שיתן לו כל ארציו יחזור ויתן בלי מצרים כמעיין דלא פסק (ג"א): כד) פי' לא הטל הוא הברכה עצמה אלא מטל, כלומר דברים הבאים מטל וגשם, ומאחר שברכות הבאים מטל הם מפורשים לבדם רוב דגן ותירוש לזה אמר שיש מדרשי אגדה שמרומזים בתיבת טל דברים הרבה גבוהים ורמים,

אור החיים

לות שקבל הברכות יעקב בכוונה אליו, והגם שגמר לומר יצחק והזכיר עשו, עם כל זה בשעת הברכה לא היה מדבר אלא זה שלפניו[קלב]:

כז. ויברכהו ויאמר ראה וגו'. אומרו ראה[קלג] לא לשון ראיה אלא תשיבות והכוונה ראוי הוא ריח בני וחשוב לדמותו כריח שדה אשר וגו':

כח. ויתן לך האלהים. טעם אומרו וא"ו בתחילת ענין, להיות שקדם ואמר ויברכהו הוסיף עוד לומר ויתן לך וגו', ומה שלא פירש הברכות הרמחות בויברכהו, אולי שיכוון על דרך אומרם ז"ל (ב"ר ל"ט) שמפתח הברכות נתנו ה' לאברהם ואברהם ליצחק (שם ס"א) ועתה מסרם יצחק ליעקב, והוא אומרו ויברכהו פי' מסר לו הברכות שיהיו ברשותו. עוד יראה שברכו ברכות רוחניות וגשמיות כנגד הרוחניות אמר בהעלם ויברכהו, וכנגד הגשמיות אמר ויתן לך וגו' בתוספת וא"ו לומר מלבד עולם העליון אשר בחר אברהם לבניו שהוא עיקר תכלית זרע ישראל עוד יתן לו בעולם הזה וכו'. עוד יראה על זה הדרך לא מלבד מדת הרחמים אלא גם מדת הדין תסכים כול נתינה זו והוא אומרו ויתן לך האלהים פירוש גם

אור בהיר

קלא) שמה שאמר מיכת עשו, זה היה קודם שהלבים הברכות בגופו. כלומר, זה הגוף שאני משש זה עשו בלי ספק, אם כן יכול אני להלבים הברכות בגוף זה, ואין אני רואה לדעת מי הוא. קלב) מי הוא זה שיראה.

הגלים״ — לעולם, כלי הפסק.

עמאמר — ״הבהרתם את ה׳ צור חי״ם״ — ״אמר רבי אבא בר כהנא, יאמר לעולם בכל אדם ואדם ואדם — בכל מקום ומקום ומקום — ״אמר רבי חייא בר אבא״ — ״אמר רבי אבא בר כהנא״

שבא המלאך והחזיר סם המות לצד בתואל ואכלו ומת (ס"י)[35]. ויש מפרשים שנתנו לו דבר איסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי, עבד אברהם אנכי ואיני אוכל דבר איסור[36].

מא אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי:

אז תנקה מאלתי. ואברהם אמר (פסוק מ) משבועתי. שהוא החמיר עליהם לומר שהביאו באלה שהיא חמורה יותר (עיין שטעות לו.)[37], כדי שיתרצו.

כי תבוא אל משפחתי. ולא אמר "אל בית אבי", לומר שאם לא ימצא מבית אב יקח מבית אם[38].

מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת מִי אָתְּ וַתֹּאמֶר בַּת בְּתוּאֵל בֶּן נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל יָדֶיהָ:

ואשם הנזם. חסר יו"ד. לומר שלא נגע בבשרה מחמת צניעות[39].

מט וְעַתָּה אִם יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל יָמִין אוֹ עַל שְׂמֹאל:

על ימין או על שמאל. ר"ת בגימטריא ישמעאל (נ"ר ס יפ)[40]. על ימין או בגימטריא[41] בעמון ומואב.

נ וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב:

אל תאחרו אותי. וה'. ס"ת לויה שילוהו (סס פו ז)[42].

35. כאן ולהלן פסוק נ"ה. וברש"י שם: היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו. ועיין בתו"ש כאן אות קמה.

36. וכן באבן עזרא: ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו. ובמשך חכמה כתב לפירוש זה מתוך ריוק הפסוקים וז"ל ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא וכו'. פירוש שלבן פתח הגמלים ונתן תבן ומספוא ומים וכו' אבל לאכול הלא ידע לבן שבבית אברהם נזהרין מאכילת איסור ולא ידע מה ליתן לפניהם לכן התעסקו בהכנת המאכלים אנשי אליעזר, ולזה כתוב ויושם לפניו לאכול, שאנשיו שמו לפני אליעזר המאכלים כפי שידעו אצל אברהם שצריך שחיטה ובדיקה ואיסור בשר בחלב. וכיו"ב ועיין ראב"ע עכ"ל. וע"ע ברשב"ם. ועיין בספר תפארת שלמה כאן ובפ' נצבים ד"ה כי אתם ידעתם וגו' מש"כ לבאר ענין זה ע"ד החסידות.

37. שם מסיק דאלה היינו שבועה. וברש"ש שם מעיר דיש להוכיח מפרשתנו דאלה היא שבועה דהא אליעזר אמר בתחלה וישביעני אדני (פסוק לז) ואח"כ הוסיף אז תנקה מאלתי. ולדעת רבינו מ"מ היא חמורה יותר דהוי לשון קללה. ובאבן עזרא: אז תנקה מאלתי. ולא אמר "משבועתי" והטעם כי אפחד מארני ומאלתו ע"כ. והם הם דברי רבינו.

38. כי בפסוק לח כתיב: אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני. וכן בפסוק מ: ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי. וע"ז כתב רבינו ד"נקה מהאלה גם אם יקח מבית אם, דכאן לא הזכיר בית אב רק "משפחתי".

39. כ"ה גם באור זרוע ח"א סי' שצט והוסיף: ואשם חסר יו"ד ויהיה "אשם" להודיעך הנוגע בפני אשה באשם. ובס' עיטור בכורים כתב דחסר יו"ד רומז ליו"ד אצבעות שלא נגע בה כלל. ולפי דברי רבינו מחיישב מדוע לא נאמר לעיל בפסוק כ"ב לשון שימה וכבר העיר הרמב"ן שם "כי יחסר הכתוב המעשה", וכמו"כ לא נאמר "אפה" שם.

40. על ימין זה ישמעאל. על שמאל זה לוט. וכ"ה ברש"י כאן.

41. בכל הספרים נשתבשו בגימטריא זן כי בדפו"י נשמטו המלים "על ימין" (שהוספתי עפ"י כת"י מנטובה) וחשבו כי הוא המשך הרמז עפ"י הו"ת ומש"כ "אר" הוא מל' רבינו. אבל באמת היא מדרשת הגימטריא של "על ימין אר" והיינו כמ"ש בב"ר על שמאל זה לוט והם עמון ומואב צאצאיו, וזהו או על שמאל. ועם זה יש הפרש כי הסוג השני מספרו יותר בר'. ואולי ר' שימושית של "ומואב" לא קא חשיב. ובפי' הרוקח עה"ת: על ימין או על שמאל. בני' זה בישמעאל בעמון ומואב.

42. כ"ה בת"י: אלוויוני ואיזיל לרבוני. ועיין לעיל

נא וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב:

עם האיש הזה. ס"ת משה הילך[ח] כרת משה וישראל[43].

ס וַיִּקְרְבוּ אֶת רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ הֲתֵלְכִי עִם הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ:

את היי. היי בגימטריא כה. כך תחקיים מה שנאמר[ט] (נעיל טו ה) כה יהיה זרעך.

רבבה. ד' במסורת. היי לאלפי רבבה. ואידך ושנים יניסו רבבה (דברים לג ל). ומאה מכם רבבה ירדופו (ויקרא כו ח). רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל טז ז). שאמרו לה שתהיי מאותם ששנים יניסו רבבה[44] ורבבה כצמח השדה (עיין נ"ר ס יג)[45].

סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב:
סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים:

והוא יושב בארץ הנגב. וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה. רמז למה שאמרו (נ"ר כס:) הרוצה שיחכים ידרים[46].

לשוח בשדה. היינו תפלה שיצחק תיקן תפלת המנחה (ברכות כו:)[47] ואז נזדמנה לו רבקה. והיינו דכתיב (מלכים לג ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, דהיינו אשה דכתיב (משלי יח כב) מצא אשה מצא טוב (ברכות ח.).

לפנות ערב. ב' במסורת'. לשוח בשדה לפנות ערב. ואידך והיה לפנות ערב יהיה אור (זכריה יד ז). ומאי דכתיב לפנות ערב. ר"ת בגימטריא לבנון. ולבנון הוא מקום המקדש (ברכות ד.). ולכן אמר לשון לפנות ערב. ולשון לבנון הוא לבן. ולבן הוא מקום המקדש.

בקיאים בלשון הקודש ובמקרא

ב"ה

מאמר ב׳ – דברים ב׳ : א׳ – ב׳ : ט׳

ב׳ : א׳ ואנחנו נסבנו את הר שעיר ימים רבים:

ב׳ : ב׳ ויאמר יי׳ אלי לאמר:

ב׳ : ג׳ רב לכם סב את הר הזה פנו לכם צפונה:

ב׳ : ד׳ ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר ויירא מכם ונשמרתם מאד:

ב׳ : ה׳ אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירושה נתתי לעשו את הר שעיר:

ב׳ : ו׳ אכל תשברון מאתם ואכלתם מים מאתם ושתיתם:

ב׳ : ז׳ כי יי׳ אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך ידע לכתך את המדבר הגדל הזה זה ארבעים שנה יי׳ אלהיך אתך לא חסרת דבר:

ב׳ : ח׳ ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר ונפן ונעבר דרך מדבר מואב:

ב׳ : ט׳ ויאמר יי׳ אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירושה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה:

הקדמה

ידוע לכל בעלי הבקיאות בלשון הקודש ובמקרא, שהמלה "רב" (ב׳ : ג׳) – "רב לכם סב את הר הזה פנו לכם צפונה" – אינה מצויה בלשון המקרא בלי הוספת אות ה׳ הידיעה, אלא "הרבה" (ראה ר"ש אבן פרת, ספר הדקדוק, ערך רב, ד"ה "רב לכם סב את הר הזה פנו לכם צפונה"). ולכן נראה לכאורה, שהמלה "רב" (ב׳ : ג׳) – "רב לכם סב את הר הזה פנו לכם צפונה" – אינה מלה בלשון הקודש, אלא מלה בלעז, ולא נכתבה אלא בגלל שהיא מלה בלעז.

ויקח האיש נזם זהב וגו' ושני צמידים על ידיה (כד, כב). הפירוש, שהיו הצמידים עשוים במדה כמו אם היו עשוים במכוון במדה על ידיה, כמו (שמואל א' י"ז (לח)) וילבש שאול את דוד מדיו, עיין שם ברש"י. ועל כן אחר כך (כד, כו) כתיב ויקד האיש וישתחו לה', ולא מקדם, כי אף על פי שבא הסימן כמו שאמר, מכל מקום היה משתאה ומחריש לדעת כמסופק בדבר. אמנם אחר שראה הצמידים על ידיה מכוונים, ויקוד וישתחו לה':

וירץ לבן אל האיש החוצה (כד, כט). רק בבחינה חיצונה רץ אל האיש, אבל בפנימית לבו לא רץ רק כראות הנזם, שנתן עיניו בממון, כפירוש רש"י:

או יאמר כי לעיל איתא במדרש (כ"ר פ, ה) שהמים עלו לקראתה. והוא, לאשר יש באיש אש רוח מים עפר (זוהר לך פ.), ומים הוא בחינת חסד (שם בראשית כד:), על כן היא היתה עושה חסד להשקותו ואת גמליו, עיין בסדורו של שבת (הא"א שורש א ענף ד עלה ח), לכך נמו המים לצאת לקראתה. וזהו שנאמר וירץ לבן אל האיש החוצה, חוץ לדרך הטבע (כפירוש רש"י (לעיל טו, ה) ויוצא אותו החוצה), אל העין, ר"ל כמו שהעין עלה לקראתה חוץ לטבע, כמו כן נכנע לב לבן לרוץ אליו:

ויישם לפניו לאכל ויאמר לא אכל עד אם דברתי דברי וגו' ויאמר עבד אברהם אנכי (כד, לג–לד). מכאן רמז למה שכתב הזוהר (מקץ קצט:) שצריך להתפלל על המזונות קודם האכילה, וגם כאן, אף כי ויישם לפניו לאכל, אמר לא אכל עד אם דברתי:

אי נמי אמר כמו שאמר הלל (ויק"ר לד, ג) ניזל לגמול חסד עם הגוף. כי הוא חסד לתת להגוף מה שצריך לו. ועל כן אמר עבד אברהם אנכי, שהוא ממדת החסד, על כן אני אגמול חסד עם הגוף:

וגם לפי מה שכתבו הספרי מוסר כי הנשמה נקראת אברהם, מלשון אב רם, ואם מי שנובר השכל על החומר, נקרא חומר עבד לו, על כן אמר קודם האכילה אברהם אנכי, כי הדיבור מוציא המחשבה הפועל ואין כח בהחיצונים לדבק בהמאכל, כן אמר לא אכל עד אם דברתי דברי, ויאמר עבד אברהם אנכי כנזכר לעיל:

ויען לבן ובתואל כו' לא נוכל דבר אליך רע או טוב (כד, נ). הנה האי או טוב אין שחר, כי הלא באמת אמרו (שם, נא) הנה רבקה לפניך קח ולך, אם כן הוא טוב. ונראה לענ"ד על פי מה שפירש רש"י על פסוק (כד, לט) אולי לא (תאבה) [תלך], אלי כתיב, בת היתה לאליעזר ורצה להשיאה ליצחק. והנה בפסוק אפיקי יהודא (דרוש יח ערבי נחל אות יא) פירש מה דוחקיה לדרוש כך, ופירש, כי "אלי" הוא מלשון הלואי, ואם כן איך אמר אליעזר בלשון זה, היה לו לומר פן לא תאבה, ועל כרחך כפירוש רש"י כי בת היתה לו, ועל כן אמר בלשון אלי, הלואי שלא תאבה, כי בת היה לו [ע"כ]. ואם כן מסתמא רמז אליעזר בדבריו ללבן ג"כ כן, על כן שפיר אמרו מה' יצא הדבר, כמו שפירש רש"י על ידי הסימן, על כן לא נוכל דבר "אליך" רע או טוב, ר"ל מה שנוגע "אליך" אם יהיה רע או טוב, לא נוכל דבר מאומה, כי מה' יצא הדבר על ידי סימן:

ויצחק בא מבוא באר לחי רואי והוא יושב בארץ הנגב, ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים, ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק כו' (כד, סב–סד). והנה נראה לענ"ד לחבר פירוש הפסוקים, על פי המסורה ויצא יצחק

לפנות ערב, והיה לפנות ערב (תהלים נה, יח). כי יצחק תיקן תפלת ערבית (ברכות כו:), וקודם התפלה טבל במים. [ו]הוא המשך הפסוקים כך, ויצחק בא מבוא באר לחי רואי, כי טבל בבאר קודם התפלה, [ו]הוא יושב בארץ הנגב, לשון נגיבה אין [ל]ו מקוה מים במה לטבול רק [ב]באר היה לפנות ערב ירחץ במים. [ו]כי בא לזווג הגר לאברהם אביו, (ויקרא צב:) כל המתפלל על חבירו והוא [צ]ריך לדבר, הוא נענה תחילה. ועל כן [ת]לה (ברכות שם) כי אברהם תיקן תפלת [ש]חרית באמת לא היה לאבות נוסח [ת]פלה רק בשחרית היה מתפלל על סדום, [ו]על זה תקנו אנשי כנסת הגדולה תפלת [מ]נחה, ויצחק היה מתפלל לפנות ערב על [ש]רה אברהם אביו היא הגר כמו שפירש [ר]אב"ן, על זה תקנו תפלת מנחה. ויעקב וילן [ל]א השמש (להלן כח, יא) היה מתפלל [ע]רבית, נגד זה תקנו תפלת ערבית:

[ו]כן אתי שפיר המשך הפסוקים, כי יצחק [ב]א מבוא באר לחי רואי לזווג הגר [ל]אברהם אביו, ומסתמא היה מתפלל לה' [ש]לא זווגו עולה יפה, ועל כן נענה הוא תחילה [ו]א עיניו וירא והנה גמלים באים, והבן:

[ו]ל נוכל לומר על וירא והנה גמלים באים, [כ]י רב גידל יתיב על שערי טבילה, [ו]ליח כי קאקי חיורי (ברכות כ.). כך יצחק [ר]אה על פי כי בא זווגו לקראתו, לא [ר]אה רק הגמלים. אמנם היא לא היתה עודנה [ב]הלבורת השכל כל כך, על כן ותשא [רבקה את] עיניה ותרא את יצחק:

ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב (כד, סג). במסורה, והיה לפנות ערב ירחץ במים (תהלים נה, יח). יש לרמוז על פי מה ששמעתי ממוזלה"ה כי רבינו הקדוש מלובלין ז"ל הורה לו הדרך ילך בו, ואמר לו הגם כי נאמר בשלחן ערוך (אר"ח סי' א ס"ג) ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש, אבל כבר אמרו (חובת הלבבות, שער הפרישות ריש פ"ד) החכם צהלתו בפניו ואבלו בלבו, וגם בעת שאומר חצות בבכי ותחנונים ופלגי מים, עם כל זה ראוי להיות בשמחה באותו שעה. והוא על פי משל למלך שנשבה והגיע לעמוד ולפוש אצל אחד מאוהביו ומיודעיו, וכראותו את המלך במעמדו בשביה הלך ובכה, עם כל זה שמח כי המלך נתאכסן אצלו. והנמשל מובן כו', באותו שעה שכינה כנגדו, שנאמר (איכה ב, י ט) קומי רוני כו' נוכח פני ה', ע"כ דברי רבינו הקדוש. ואמר מוזלה"ה שזה שאמר הכתוב קומי רוני בלילה כו', רנה לשון משותף לבכי ולשירה ולזמרה, היינו שתהיה הבכיה בשמחה ושירים, והטעם, אמר נוכח פני ה', והבן:

ואני אומר כי הוא זה שאמר הכתוב (ישעיה סו, י) שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, לא אמר כל שהתאבלו, אלא המתאבלים בלשון הוה, כלומר שישו בשעה שמתאבלים עליה, והטעם "אתה", ששכינה לנגדכם, לכך משוש, והבן:

וידוע המדרש (כ"ר פח, כג) על מה שאמר יצחק (להלן כז, כז) ראה ריח בני, הרי בנוי, כריח שדה הרי חרב, שנאמר (ירמיה כו, יח) ציון שדה תחרש. וזהו שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה להתפלל, בשביל שראה חורבן בית המקדש ושדה תחרש לפנות ערב, ובודאי הרבה בבכי ותחנונים ופלגי מים ירדו עיניו, ועם כל זה היה בשמחה, שעל זה מורה שמו יצחק לשון צחוק ושמחה. וזהו שאמרה המסורה, והיה לשון שמחה לפנות ערב (היינו בעת שהתפלל יצחק), הגם כי ירחץ במים מי הדמעות, עם כל זה היה בשמחה, וכאמור

שבקרן זוית. ,,אמר אבא לבנו, הוצא לי מן הצידה ואברכך לפני מותי. אמר לו יעקב, הבא נא שני גדיי עזים הטובים ואעשה אותם מטעמים לאביך כאשר אהב. ואביא לאביך ואכל בעבור אשר יברכך נפשו לפני מותו. ויאמר יצחק אל יעקב בנו, מה זאת מהרת למצוא ויאמר, כי הקרה ה' אלהיך לפני. ויאמר יצחק אל יעקב, גשה נא ואמשך בני הלך אם עשו בני אתה זה. ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר, הקול קול יעקב והידים ידי עשו. ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערות ויברכהו. ויאמר, אתה זה בני עשו? ויאמר, אני. ויגש אליו ויאכל, ויגש לו יין וישת. ויאמר אליו יצחק אביו, גשה נא ושקה לי מציד בנך. ויגש וישקהו ויאכל, ויבא

שהוא בבחינת ידיעה לבד תדע כי גר יהיה זרעך וגו' ועבדום וענו אותם, שזה אינו בדיבור, שלא יהיה מוכרחים, והבן:

ועל פי זה יבואר הפסוק והמדרש שלפנינו. ותתצב אחותו היא השכינה, מרחוק מזמן הקודם ורחוק, לדעה מה "יעשה" לו לישראל לעתיד, כלומר שעתידין לקבל התורה ולהקדים נעשה לנשמע:

והן דברי המדרש, ותתצב על שם ויבא ה' ויתיצב, כלומר שהגיע ידיעה זו למשה כמו שכתב היפה תואר. ושמא תאמר איך הניע, הלא צדיק ורשע לא קאמר, על זה אמר אחותו על שם אמור להכמה אחותי את, כלומר שכל כך היה דבוק ל"חכמה" עליונה, עד שקראה אחותי. והכוונה, שהשיג זה בבחינת חכם העדיף מנביא כאמור. ובזה יש לפרש הגירסא ברבה על שם רוח הקודש נאמר, היינו רוח חכמה הנקרא קודש (זוהר האזינו רצ.), שהשיג משה, שזה בחינה גדולה מנבואה, כמבואר בזוהר פרשת אחרי דף ס"א (ע"א) ובעטרת צבי שם. וזהו שאמרו מרחוק על שם מרחוק ה' נראה לי, כונת הדברים, מרחוק מזמן הקודם ורחוק, נראה, נתגלה כי (יהיה) ה' לי, מנת כוסי וחלקי לקבל אלקותו לעבדו, כמה דאת אמר המה יהיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים:

והנה, הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ה ה"א) כתב, רשות לכל אדם אם רוצה להטות את עצמו לטובה כו'. ואל תתמה האיך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ, וכי יעשה [בעולם] דבר שלא ברשות קונו. דע שהכל בחפצו יתעלה יעשה, אף על פי שמעשיו מסורים לנו, לפיכך דנין אותו לפי מעשיו. ושמא תאמר הלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה מקודם, וקודם [שיהיה] יודע שזה יהיה צדיק או רשע, ואי אפשר שלא יהיה כך, דע שהקב"ה אינו יודע מדעה שהוא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה ודעתו אחד, וכשם שאין כח באדם להשיג אותו יתברך, כך אין כח באדם להשיג דעתו, הוא שהנביא אומר (ישעיה נה, ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ע"כ דבריו. והאדכתי בענין זה בריש פרשת חקת (ד"ה יתבאר):

והן דברי המדרש, שלא תאמר הלא הידיעה מקודם והבחירה יסתרו זה את זה, על זה אמרו, לדעה, על שם כי אל דעות ה' שהוא האל והוא הדעות המהוה כל הויות, על כן ולו נתכנו עלילות, כלומר הפכיות, מה שקצרה כח שבלנו (וכמו שפירש מוזלה"ה (שם) זה הפסוק בפרשת ויצא במראות הסולם (ר"ה ויהלום)). וזהו שאמרו, מה, על שם מה יי' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה, שזה אינו כי אם ביד האדם, כמו שאמרו (ברכות לג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ועל כן שואל אותו מעמנו. הרי אם שיודע, עם כל זה הבחירה בידינו להטות לבבנו לטובה או ח"ו להפכו (בכל דברי הרמב"ם, הקושיא והתירוץ). וזהו שאמרו, יעשה, על שם כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו דייקא, טעמו ונימוקו הכמוס בלבו אל עבדיו הנביאים, כמו כן גלה כאן סודו למשה מה שישראל עתידין לעשות. וזהו שאמרו, לו, על שם ויקרא לו ה' שלום, שהודיע ה' שעתידין ישראל לקבל התורה דכתיב בה (משלי ג, יז) וכל נתיבותיה שלום, כמו שפירשו חז"ל בברכות דף ח' (ע"א וברש"י ד"ה פדה בשלום) פדה בשלום נפשי (תהלים נה, יט), עיי"ש, וכל כך יתעצמו עם התורה עד שהם בעצמם נקראים שלום. וזהו שנאמר (כמדבר ו, כו-כז) וישם לך שלום ושמו את שמי (שלום הנזכר) על בני ישראל, שיקראו בשמי, כמה דאת אמר (שיר השירים ו, א) שובי שובי השולמית. והיינו ויקרא לו ה' (לישראל) שלום:

ראמר על פי דכתיב (כמדבר ו, כו) ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, הענין שלום צריך נשיאות פנים, הוא כי כל הנשמות יכולים להיות לפי מעשיו שעד אותו הזמן, אבל שלום הוא בא אחר מחלוקת ופירוד, ואשר לפי מעשים שעברו שגרמו מחלוקת, ושלום נעשה מחמת שמבטיחים זה לזה שהיום יתאחדו וכל אחד ימלא רצון חבירו, ראה רק על שם העתיד, לכן צריך נשיאת פנים להשלום על שם העתיד, שזה אינו מעורת הדין רק מכח חסד שמסתכל במה שיעתידין להיטיב, וכמבואר להלן בדברינו בראשית וארא (דבור ראשון). וזהו שאמרו, לו, על שם ויקרא לו ה' (לישראל) שלום, לצרף הטוב העתיד בחינת שלום, והבן:

הפתח, דא שכינתא דפתחית בזכותיהון דישראל. ותראהו את הילד, ילד דעשועים (ירמיה לא, יט), **אינון ישראל. והנה שיר בוכה ותחמול עליו ותאמר מילדי העברים זה** (נב, ו), **רבי לבא מאבהן.** עד כאן דברי הזוהר (שמות יב:):

וראה להוסיף ביאור על פי מה שפירשתי המסורה (בפרשת חיי (ד"ה ויצא)) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב (בראשית כד, סג), והיה לפנות ערב ירחץ במים (דברים כג, יב). ושורש הדברים, ששמעתי ממוזלה"ה שקבל מרבינו הקדוש מה"ר יעקב יצחק זלה"ה מלובלין שגם בשעה שאומר חצות בבכי ותחנונים עם כל זה צריך להיות לו לב שמח גם בעת ההוא, כי השכינה אתו עמו, והיינו דכתיב (איכה ב, יט) קומי רוני בלילה (ברנה, שם משותף) נוכח פני ה', ע"כ דבריו. ואנכי רואה ענין זה מפורש בזוהר ריש פרשה זו (ב:) בענין גלות בבל, דהוה צערא שלים (והוי זכאין) כו', אז שראת רוח הקודש על יחזקאל וחמא מה דחמא, ואמר לישראל הא מאריכון הכא ורתיכוי דאתו למידר ביניכון [כו'], כיון דחמו ישראל כך חדו, דידעו דקודשא ברוך הוא לא שביק לון, עכ"ל. וזהו שאמר הכתוב (ישעיה סו, י) שישו "אתה" משוש כל המתאבלים עליה, אפילו בשעה שמתאבלים שישו ושמחו, כי אתה, עמה אתם. וזהו שנאמר ויצא יצחק בלב שמח, כשמו שמורה לשון צחוק ושמחה, לשוח בשדה, בשביל בית המקדש העתיד ליחרב וציון שדה תחרש (ירמיה כו, יח), לפנות ערב בזמן הגלות, ובודאי הרבה בבכיה ובתחנונים, עם כל זה והיה לשון שמחה לפנות ערב שהיה לבו שמח, אם כי ירחץ במים מי הדמעות:

וזהו שנאמר "ותראהו", וא"ו ה"א (עיין זוהר (שמות יב.), ופירוש רש"י (כאן)) את הילד, שראתה עמו שכינה, כלומר בגלותם, שמשים השכינה נגד עיניו, ו"הנה" לשון שמחה נער בוכה (כמה דאת אמר (להלן ד, יד) הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו), פירוש שבוכה בשמחה, על כן ותחמול עליו, ותאמר מילדי העברים זה, רבי לבא מאבהן, כמו שנאמר ביצחק ויצא יצחק, קרי ביה ישחק, לשוח בשדה, וכדפירשתי:

וזהו שנאמר (שם ג, ז-י) ויאמר ה' ראה ראיתי וגו' וארד להצילו וגו', כמה דאת אמר (בראשית סו, ד) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך וגו', ועתה "הנה" בלשון שמחה צעקת בני ישראל באה אלי, על כן לכה ואשלחך וגו'. וזהו שנאמר (ישעיה מא, כז) ראשון לציון (פירוש, זכות ראשון לציון) הנה (בשמחה) הנם (בגלות, על כן) ולירושלים מבשר אתן:

ולכהן מדין שכע בנות (נב, טז-כז). עיין בספר אור המאיר (ד"ה בפסוק ולכהן) מה שכתב בזה, ובדרכו אלך, אך באופן אחר יותר פשוט לעורר הלב לתשובה. והוא על פי מה שכתב בספר סדורו של שבת שורש וא"ו (ענף ג עלה טו)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[

באוריה מיהו נמי בנגעים לין מזה מתרגם. ותקנה והא כגון מתקרת לא מינו פסוק ר מטבחתו של תריה כי אם בטבחתו של מיסה בתרקיעי ויש לומר דמתר הא דאמרה בספר ירמיה (כ) שמטבחת ירמיה מן נחשבה לה בסכנים ומקבלו מסכנים הכבולים לרגנו מפני קשה מרבר פרעמנו ואמרה לסם מסכנים לין לאו מסכימין מכרי מיסה דיבר משרמעות ולא מסרג וגם תריה וגו' מקמה מדבר תריה כמו מיסה ומה פרעמנו דבר מיסה שהן קרא זה ואמי כמו מדבר תריה לא מבן מדבר תריה ולא מסרג מגלה ומכתב מגלה ומכתב מה שיבו ותקנים ותקנם בתרגומם מה לשון מגלה ומכתב מגלה היא כמולה (ז) קרם בגלוה ויל ומתמה שהאל אמר בפסח מני מגלה ומכתב [מנילת אסתר פרק ט פסוק כו] ניתנו לאמר מפרדים (מפוסים) ומכתב מגלה מה שמתן בגלוה ותקנים ותקנם בתרגומם ולא מן מקרא מקמנמנו ומגרגיר מקמנמנו הכלי ומלקמנו מה לשון מגלה מה כלון מגלה ומכתב מגלה מה לשון מגלה ומכתב מגלה ומכתב מגלה ומכתב